

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 19ΗΣ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1964

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΙΩΑΝΝ. ΞΑΝΘΑΚΗ

ΠΡΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΜΕΛΟΥΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ — Παρατηρήσεις καὶ συμπεράσματα περὶ τῆς ἀξίας τῶν «Κριτικῶν Ὑπομνημάτων» (*Apparatus Critici*) τῶν ἐκδόσεων τοῦ Θουκυδίδου, ὑπὸ Ἰωάνν. Σταματάκου.

Τὸ θέμα τῆς ἀνακοινώσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἔχω τὴν τιμὴν νὰ προβῶ σήμερον ἐνώπιον Ὑμῶν, Κύριε Πρόεδρε καὶ Κύριοι Συνάδελφοι, εἶναι τὸ «ὑποπροϊόν» τῆς διεξαγομένης ὑπ' ἐμοῦ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐρεῦνης, τῆς ὁποίας τὸ κύριον προῖόν εἶναι ἡ κατάρτισις τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος τοῦ ἔκτου καὶ τοῦ ἑβδόμου βιβλίου τοῦ Ἱστορικοῦ Θουκυδίδου, εἰς τὰ ὁποῖα περιέχεται ἡ καταπληκτικῆς δραματικῆς δυνάμεως περιγραφή τῆς μοιραίας ἐκείνης διὰ τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας καὶ τὸν παγκόσμιον πολιτισμὸν ὑπερποντίου ἐκστρατείας τῶν Ἀρχαίων Ἀθηναίων εἰς Σικελίαν. Τὸ κριτικὸν τοῦτο ὑπόμνημα φιλοδοξεῖ νὰ ἀποτελέσῃ τὸ ὑγιὲς κρηπίδιωμα τῆς ὑπ' ἐμοῦ παρασκευαζομένης Ἱκριτικῆς καὶ Ἑρμηνευτικῆς ἐκδόσεως τῶν Σικελικῶν τοῦ Θουκυδίδου. Καὶ εἶναι ἤδη ἕτοιμον ἀπὸ διετίας περίπου.

Κατὰ τὴν πρόοδον ὅμως τῆς ἰδικῆς μου ἐπιμεμημένης ἀντιβολῆς τῶν 13 κωδικῶν ἐπεσήμαινον συχνά, ὅτι οἱ προηγούμενοι Ἑκδόται ἔχουν ἐπιδείξῃ ἀνεπίτρεπτον ὀλιγωρίαν περὶ τὴν χειρόγραφον παράδοσιν τοῦ Ἱστορικοῦ, ἀνθιστάμην ὅμως εἰς τὸν πειρασμὸν νὰ ἐπιληφθῶ ἐπισταμένης ἐρεῦνης πρὸς ἀνίχνευσιν τῶν ἐνδεχομένων σφαλμάτων καὶ τῆς ἐκτάσεως αὐτῶν. Τὰ κρούσματα ὅμως ἐπληθύνοντο εἰς ἐκπληκτικὴν κλίμακα καὶ κατὰ μικρὸν κατέληξα εἰς τὴν ἀπόφασιν εἰδικῆς ἐρεῦνης, ἐπιμεμημένης καὶ πλήρως καταχωρωμένης, δυναμένης νὰ ἀποστομῶνῃ πᾶσαν ἀντίρρῃσιν.

“Όταν λοιπόν συνεπλήρωσα τὸ ἰδικόν μου κριτικὸν ὑπόμνημα, ἐπεδόθη μὲ μεγάλην, ὁμολογῶ, ζέσιν εἰς τὴν σύγκρισίν του πρὸς τὰ ὑπάρχοντα. Τοῦτο ἐσήμαινε : λεπτομερῆ ἐπισήμανσιν καὶ καταγραφὴν τῶν μεταξύ μας διαφορῶν, ἐπανειλημμένον ἔλεγχον δι’ αὐτοψίας τῶν κωδίκων (ἀπὸ μικροφίλμ), ἀπώλειαν χρόνου μακροῦ, καὶ κόπωσιν, φυσικά, πολὺ μεγάλην. Δὲν διστάζω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι τὰ ἀμφιβαλλόμενα σημεῖα τὰ ἤλεγξα καὶ τρεῖς καὶ τετράκις, διὰ νὰ εἶμαι ἐντελῶς ἡσυχος, ὅτι δὲν κινδυνεύω νὰ ἀδικήσω κανένα.

Τὰ κριτικὰ ὑπομνήματα, πρὸς τὰ ὁποῖα συνέκρινα τὸ ἰδικόν μου, εἶναι τὰ ἀκόλουθα :

1. Τὰ τρία κριτικὰ ὑπομνήματα τοῦ Δανοῦ τὴν καταγωγὴν Καρόλου Hude, ὡς ταῦτα ἔχουν καταστρωθῆ εἰς τὰς τρεῖς ἐκδόσεις του: εἰς τὴν μεγάλην δίτομον, καλουμένην συνήθως *editionem maximam* (τῶν ἐτῶν 1898, 1901), καὶ εἰς τὰς δύο *maiores* τῆς σειρᾶς Teubner, διτόμους καὶ ταύτας, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη ἐξεδόθη τῷ 1901, ἡ δὲ δευτέρα τῷ 1913 (ὁ Α' τόμος) καὶ τῷ 1925 (ὁ Β' τόμος).

2. Τὰ δύο κριτικὰ ὑπομνήματα τῶν δύο Ἀγγλικῶν ἐκδόσεων (τῆς σειρᾶς τῶν Oxonienses), ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη ἐξεδόθη τῷ 1901 - 1902 ὑπὸ τοῦ Jones καὶ ἡ δευτέρα τῷ 1942 ὑπὸ τῶν Jones - Powell, τοῦ δευτέρου ἀποκλειστικῶς εὐθυνομένου διὰ τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα μόνον. Καὶ

3. Τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα τῆς Γαλλικῆς ἐκδόσεως (τῆς σειρᾶς τῶν Belles Lettres), ἥτις ἐξεδόθη τῷ 1955 ὑπὸ τῆς de Romilly.

Ἡ σειρά, καθ' ἣν ἐγένετο λόγος περὶ αὐτῶν, ἀντιστοιχεῖ καὶ πρὸς τὴν χρονολογικὴν σειρὰν τῆς πρώτης ἐμφανίσεως ἐκάστου ἐξ αὐτῶν, τονίζομεν δὲ τοῦτο, διότι, ὡς θὰ δειχθῆ ἰδίως κατωτέρω, ἀποκτᾷ ἰδιαιτέραν σημασίαν τὸ γεγονός ὅτι χρονικῶς προηγεῖται ὅλων τῶν μνημονευθέντων κριτικῶν ὑπομνημάτων τὸ τῆς *editio maxima* τοῦ Hude, τὸ καὶ πάντων ἐκτενέστερον καὶ πληρέστερον.

Ἐκ τῶν πίνων τῶν χειρογράφων (*sigla*), τὸν ὁποῖον ἐκάστη τῶν ἐκδόσεων τούτων ἔχει ἐν ἀρχῇ, βλέπομεν ὅτι ἑπτὰ κώδικες (οἱ φερόμενοι ὑπὸ τὰ *sigla* A B C E F G M), οἱ καὶ βασικώτεροι θεωρούμενοι (εἰς τοῦ 10ου αἰ., πέντε τοῦ 11ου, καὶ εἷς τοῦ 13ου), εἶναι κοινὸν κτῆμα τῶν μνημονευθεισῶν ἐκδόσεων, ἐπ' αὐτῶν δὲ μόνον βασίζεται ἡ *Oxoniensis* τῶν Jones - Powell. Πέραν τῶν ἑπτὰ τούτων ὑπάρχει ὁ κώδιξ *Parisinus H* (14ου αἰ.), τὸν ὁποῖον ἐξεμεταλλεύθησαν μερικῶς μὲν ὁ Hude (μόνον ἀπὸ τοῦ VI 92,5 μέχρι τοῦ VII 50, ὅπου τερματίζεται ὁ H), πλήρως δὲ ἡ Romilly. Μὲ τὸν 8ον τοῦτον κώδικα, τὸν H, συμπληρώνεται ὁ πίναξ τῶν κωδίκων τοῦ Hude. Ἡ Romilly ὅμως δὲν ἠρκέσθη εἰς τούτους, ἀλλ' ἐπεξέτεινε τὴν

ἔρευνάν της καὶ ἐπὶ ἄλλων τριῶν: τοῦ Kasselanus S (13ου αἰ.), τοῦ Basileensis J (14ου καὶ κατ' ἄλλους 15ου αἰ.), καὶ τοῦ Graevianus K (15ου αἰ.). ἦτοι ἡ Γαλλικὴ ἔκδοσις στηρίζεται ἐπὶ 11 ἐν συνόλῳ κωδικῶν. Τελευταῖος ἐγὼ προσεπάθησα νὰ εὐρύνω τὴν βάσιν τῆς χειρογράφου παραδόσεως, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζω τὴν ἰδικήν μου ἔκδοσιν τῶν Σικελικῶν, καὶ ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω 11 ἀντέβαλον καὶ ἄλλους δύο, τὸν Monacensis 126 (R) (15ου αἰ.) καὶ τὸν Vaticanus Ottobonianus 241 (15ου καὶ αὐτὸν αἰ.), τὸν ὁποῖον ἐβάπτισα διὰ τοῦ O, διότι τὸν εὗρον ἀβάπτιστον. Τὸ ἰδικόν μου ἐπομένως κριτικὸν ὑπόμνημα στηρίζεται ἐπὶ 13 ἐν συνόλῳ κωδικῶν. Εὐνόητον εἶναι, ὅτι ἐν τῇ παρουσίᾳ ἀνακοινώσῃ οἱ δύο τελευταῖοι δὲν μνημονεύονται κἄν, ἀφ' οὗ δὲν τοὺς εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν οἱ προηγούμενοι ἐκδόται, καὶ δὲν ὑπάρχει ἐπομένως ἔδαφος συγκρίσεως ὡς πρὸς αὐτούς.

Αὐτὰ ὡς πρὸς τοὺς κώδικας. Ὡς πρὸς δὲ τὰ ἀποσπάσματα τὰ ἐπὶ τῶν κατὰ καιροὺς ἀνακαλυφθέντων κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ἐν Ὁξυρρύγχῳ κ.ἀ. παπύρων, τὰ ἀνήκοντα εἰς τὰ βιβλία VI καὶ VII εἶναι μόνον 4, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον ἐν εἶναι κάπως ἐκτεταμένον, διήκον ἀπὸ VII 54 μέχρι VII 82,3· εἶναι δὲ τοῦτο ὁ ὑπ' ἀριθ. 1376 πάπυρος τῆς Ὁξ., II - III αἰ. (φερόμενος ὡς Π¹⁸). Τὰ ἄλλα ἀποτελοῦνται ἐξ ὀλίγων στίχων. Τὰ ἐκ τῆς ἀντιβολῆς τῶν παπυρίνων τούτων ἀποσπασμάτων προκύψαντα στοιχεῖα ἀνευρίσκονται παρὰ Hude μόνον εἰς τὴν δευτέραν παρὰ Teubner maiorem τοῦ 1925, παρὰ Jones - Powell (Oxoniensis) ἐπίσης μόνον εἰς τὴν δευτέραν ἔκδοσιν τοῦ 1942, καί, φυσικὰ, καὶ εἰς τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα τῆς Romilly ὡς καὶ εἰς τὸ ἰδικόν μου.

Μετὰ τὴν ἀνίχνευσιν τοῦ ἐδάφους τῆς χειρογράφου παραδόσεως, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἕκαστος τῶν ἐκδοτῶν ἐκινήθη, θεωροῦμεν ἀπαραίτητον νὰ προτάξωμεν ὀλίγα περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἕκαστος τούτων ἐκινήθη πρὸς ἀνίχνευσιν τοῦ ἐδάφους αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἰδίαν του ὁμολογίαν δέ, καὶ τοῦτο διότι οὕτω καὶ τὰ ἐπιτεύγματα ἐνὸς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν ἀκριβοδικαίως θὰ ἐπισημάνωμεν, καὶ τὰς ἐνδεχομένας ἐλλείψεις καὶ μειονεκτήματα πληρέστερον θὰ κατανοήσωμεν καὶ δικαιότερον θὰ ἀξιολογήσωμεν. Τονίζομεν καὶ πάλιν, ὅτι θὰ στηριχθῶμεν εἰς τὰς ἰδικὰς τῶν ὁμολογίας καὶ οὐχὶ εἰς τὰς ἰδικὰς μας εἰκασίας.

Ἀρχίζομεν ἀπὸ τὸν Hude, τὸν καὶ ἀρχαιότερον τῶν ἄλλων. Οὗτος δηλοῖ, ὅτι ἀντέβαλεν ὁ ἴδιος τοὺς 7 κώδικας A B C E F G M, λέγει δὲ ρητῶς, ὅτι τοὺς μὲν πρῶτους 6 εἶχεν ἀντιβάλῃ πρὸ αὐτοῦ καὶ ὁ Bekker, τὸν δὲ ἔβδομον (τὸν M) εἶχεν ἀρχικῶς ἀντιβάλῃ (ἀλλ' οὐχὶ ἐπιμελῶς) φιλόλογός τις, τὸν ὁποῖον ὅμως δὲν κατονομάζει, τὰς δὲ προκυψάσας ἐκ τῆς ἀντιβολῆς ἐκείνης διαφορὰς γραφῶν τὰς εἶχεν

ἐμφανίση ὁ Stahl πρῶτος. Διὰ τὸν ὕγδοον καὶ τελευταῖον κώδικά του, τὸν Parisinus 1734 (H), τὸν ὁποῖον χρησιμοποιεῖ μόνον ἀπὸ τοῦ VI 92,5, ἀποφαίνεται, ὅτι οὔτε ἡ ἀντιβολή του ὑπὸ Gail εἶναι ἀπολύτως ἀξιόπιστος οὔτε ἡ παλαιότερα ἰδική του εἶναι πλήρης καὶ ἱκανοποιητική. Παρακαλῶ νὰ συγκρατήσετε τὰς ὁμολογίας αὐτάς, διότι ἐν τοῖς ἐπομένοις θὰ ἀποβοῦν λίαν διδακτικαί, ἀλλὰ καὶ χαρακτηριστικαὶ μιᾶς ἀπαραδέκτου ἀδιαφορίας περὶ τὴν ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθείας.

Κατὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν δύο «maiores» παρὰ Teubner (1901, 1913-25) ὁ Hude δὲν ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην ἀντιβολῆς καὶ ἄλλων κωδίκων, ὅσας δὲ κάμνει λόγον περὶ τινος γραφῆς των, ἀναφέρεται γενικῶς εἰς recce.· θὰ τὸν μιμηθῆ δὲ δυστυχῶς καὶ ὁ Powell, ἐν ᾧ, εὐτυχῶς, δὲν θὰ τὸν μιμηθῆ ἢ Romilly.

Ἐρχόμεθα εἰς τὴν χρονολογικῶς δευτέραν ἔκδοσιν, τὴν Ἀγγλικὴν (Oxoniensis), διὰ τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα τῆς ὁποίας οἱ ὑπεύθυνοι εἶναι δύο, ὁ Jones διὰ τὸ τῆς πρώτης ἐκδόσεως (1902) καὶ ὁ Powell διὰ τὸ τῆς δευτέρας (1942). Ἐδῶ τὰ πράγματα ἀρχίζουσι νὰ γίνωνται κάπως περίεργα. Ὁ Jones βεβαιοῖ, ὅτι αὐτὸς προσωπικῶς ἐκ τῶν 7 κωδίκων ἀντέβαλε μόνον τὸν M (διὰ τὰ βιβλία 2 - 8) καὶ τὸν C (διὰ τὰ βιβλία δευτερον, τέταρτον καὶ πέμπτον)· δι' ὅλα τὰ ἄλλα ἐστηρίχθη εἰς τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα τοῦ Hude. Δὲν θὰ ἐδυσκολευόμεθα νὰ σεβασθῶμεν τὴν τυφλὴν αὐτὴν ἐμπιστοσύνην, ἀλλ' ὅταν μᾶς βεβαιώνη, ὅτι ἀπὸ τὴν πλουσίαν παρακαταθήκην γραφῶν τοῦ Hude παρέλαβεν ὅσας γραφὰς παραθέτει εἰς τὸ ἰδικὸν του κριτικὸν ὑπόμνημα, ὅλας δὲ τὰς ἄλλας τὰς παρέλειψεν ὡς «σφάλματα τῶν ἀντιγραφῶν», τὰ πράγματα ἀρχίζουσι νὰ παίρνουν κάποιαν ἄλλην ὄψιν, διότι αἱ παραλειπόμενα γραφαὶ εἶναι ἀσυγκρίτως περισσότεραι τῶν παραλαμβανομένων, εἶναι δὲ κατὰ τὸ μέγιστον μέρος σημαντικαὶ γραφαὶ κωδίκων καὶ οὐχὶ σφάλματα ἀντιγραφῶν, εἶναι παραναγνώσεις, εἶναι ἄγνοιαὶ ὀβελισμῶν ἢ καὶ προσθηκῶν μιᾶς ἢ περισσοτέρων λέξεων κ.ἄ.· καὶ ὅλα αὐτὰ εἶναι ὅχι πολλά, ἀλλὰ πλεῖστα, ἐν ᾧ τὰ ὀρθῶς παραλειπόμενα σφάλματα τῶν ἀντιγραφῶν εἶναι ὀλίγα. Αὐτὰ μὲ τὸν Jones, τὸν καταρτίσαντα τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα τῆς πρώτης ἐκδόσεως τῆς Oxoniensis.

Ἐρχόμεθα νῦν εἰς τὸν Powell, τὸν συνεκδότην τῆς δευτέρας ἐκδόσεως τῆς Oxoniensis (τοῦ ἔτους 1942), εἰς τὸν τίτλον τῆς ὁποίας ἀναγινώσκομεν ἐν μὲν τῷ πρώτῳ τόμῳ (τῶν τεσσάρων πρώτων βιβλίων) *recognovit brevique adnotatione critica instruxit Henricus Jones - apparatus criticum correxit et auxit Johannes Powell*, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τόμῳ (τῶν τεσσάρων τελευταίων βιβλίων) τὰ αὐτὰ μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς ὅτι ἐν ἀρχῇ ἔχει προστεθῆ ἢ λ. *iterum*. Δεδομένου ὅτι ἐν τῇ παρουσίᾳ ἀνακοινώσῃ μᾶς ἐνδιαφέρει μόνον τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα, διαπιστοῦμεν εὐθὺς ἀπὸ τοῦ τίτλου τῆς δευτέρας ἐκδόσεως, ὅτι ἔχομεν ἓνα νέον ὑπεύθυνον ὡς πρὸς

τοῦτο, τὸν Powell, ὅστις τὸ τῆς πρώτης ἐκδόσεως κριτικὸν ὑπόμνημα τοῦ Jones τὸ διώρθωσε καὶ τὸ ἐπὴρξῆσε (*correxit et auxit*). Μόνον ἄλλως τε κατὰ τοῦτο διαφέρει ἢ ἐκδοσις τοῦ 1942 ἀπὸ τὴν τοῦ 1902, ὅτι δηλ. εἶναι *with emended and augmented apparatus criticus* (ὅπως ρητῶς λέγεται ἐν τῷ χρονολογικῷ πίνακι τῶν ἐκδόσεων). Ὡς πρὸς τὸ κείμενον ὅλαι αἱ ἀπὸ τοῦ 1902 μέχρι τοῦ 1960 (11 τὸν ἀριθμὸν) ἐκδόσεις εἶναι ἀνατυπώσεις. Ἄλλως τε ὁ Powell δηλοῖ κατηγορηματικῶς ἐν τῷ Προλόγῳ του, ὅτι τῷ ἀνετέθη μόνον ἡ εὐθύνη τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος καὶ δὲν τῷ παρεχωρήθη οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον δικαίωμα ἀναμείξεως εἰς τὸ κείμενον, πλὴν τῆς διορθώσεως ἐνδεχομένων τυπογραφικῶν σφαλμάτων καὶ τῆς τροποποιήσεως τῆς ὀρθογραφίας ὠρισμένων λέξεων (καὶ δὴ κυρίων τινῶν ὀνομάτων). Τὸ κείμενον τῆς πρώτης ἐκδόσεως, τὸ κείμενον δηλαδή τοῦ Jones, ὁ Powell ὑπεχρεώθη νὰ τὸ ἀφήσῃ ἄθικτον καὶ ἀπὸ ἀπόψεως σελιδώσεως ἀκόμη· δηλ. ἐκάστη σελὶς τῆς δευτέρας ἐκδόσεως ὤφειλε νὰ συμπίπτῃ ἀπολύτως καὶ κατὰ πάντα πρὸς τὴν ἀντίστοιχον τῆς πρώτης· νὰ ἔχῃ δηλ. τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν στίχων, καὶ τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν γραμμῶν κατὰ στίχον, καὶ τὰς ἰδίας συλλαβάς καὶ λέξεις. Ἐν μιᾷ λέξει νὰ εἶναι ἀπλῆ ἀνατύπωσις.

Διηρωτήθην εὐθύς ἅμα τῇ ἀναγνώσει τῶν περιορισμῶν τούτων —καὶ διερωτῶμαι ἀκόμη— τίνες ἐπιστημονικοὶ λόγοι τοὺς ἐπέβαλον, ἀλλ' οὔτε τότε οὔτε τώρα δύναμαι νὰ ἱκανοποιήσω τὴν ἀπορίαν μου. Ἴσως εἶναι ἐκδοτικῆς-ἐμπορικῆς φύσεως (μέγα ἀπόθεμα σωμάτων κλπ.). Ἀρχικῶς ἐδοκίμασα δυσφορίαν διὰ τὸν Powell, διότι ἐνόμιζον, ὅτι οὗτος θὰ εἶχεν ἀποφασίσει νὰ καταστήσῃ πλήρες τὸ ὑποτυπῶδες κριτικὸν ὑπόμνημα τοῦ Jones (αὐτὸ ἄλλως τε διεκήρυξεν ὁ ἴδιος διὰ τῶν ἐν τῷ τίτλῳ *correxit et auxit*), ὅποτε ἡ τήρησις τῶν σελίδων ἀμεταβλήτων θὰ καθίστα ἀδύνατον τὴν ἐξοικονόμησιν χώρου διὰ τὴν ἐπαύξησιν τοῦ κατίσχου κριτικοῦ ὑπομνήματος. Ἐνόμιζον δηλ., ὅτι θὰ εἶχεν ἀντιληφθῆ, ὅτι ὁ Jones κάκιστα καὶ ἀντιεπιστημονικώτατα ἀπέριψεν ὅσα τῷ παρεῖχεν ἔτοιμα ὁ Hude εἰς τὸν κάλαθον τῶν ἀχρήστων ὡς 'σφάλματα ἀντιγραφῶν'. Καὶ ἐπὶ τινὰ χρόνον εἶχον τὴν ἀφέλειαν νὰ πιστεύω, ὅτι ὁ περιορισμὸς αὐτὸς ἐστάθη ἐμπόδιον εἰς τὴν εὐσυνείδητον ἐκπλήρωσιν τοῦ φιλολογικοῦ του χρέους. Ἄλλ' ὅταν ἕκαστα εἰδικὴν ἔρευναν ὡς πρὸς τὰ νῦν ἀπομένοντα ἀχρησιμοποίητα περιθώρια εἰς τὸ κάτω μέρος ἐκάστης σελίδος ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν χώρον τὸν ἀναγκαιοῦντα διὰ τὸ πλήρες κριτικὸν ὑπόμνημα, ἐπέστη, ὅτι θὰ ἐπῆρκει ὁ ἐν ἐκάστη σελίδι διαθέσιμος νῦν χώρος.

Ἄλλὰ δὲν ἔχομεν χρεῖαν μαρτύρων, διότι αὐτὸς ὁ Powell ἀναλύει σαφέστατα ἐν τῷ Προλόγῳ του τὸ περιεχόμενον τοῦ *correxit* καὶ τοῦ *auxit*.

Καὶ λοιπὸν ὁ ἴδιος δηλοῖ, ὅτι αἱ διορθώσεις του εἶναι :

I. Κατήγγησε τὸ siglum [G] τῆς πρώτης ἐκδόσεως, τὸ ὅποῖον ὁ Jones τὸ ἐχρησιμοποίει πάντοτε παραπλευρῶς τοῦ C, ὡσάκις εἰς γραφὴν τοῦ C ἀντιστοιχεῖ ἐφθαρμένον τμήμα τοῦ G, καὶ θέλει διὰ τῶν ἀγκυλῶν τοῦ εἵδους αὐτοῦ (τῶν ὀρθογωνίων) νὰ δηλώσῃ, ὅτι ἡ γραφὴ τοῦ C δὲν ἀναγινώσκεται μὲν λόγῳ τῆς φθορᾶς αὐτῆς ἐν G, πρέπει ὅμως νὰ θεωρηθῇ βέβαιον, ὅτι ἐφέρετο αὕτη καὶ ἐν αὐτῷ. Ἐπειδὴ εἶναι ἀνάγκη νὰ περιγράψω αὐτὴν τὴν φθορὰν τοῦ G, ἔστω καὶ δι' ἐλαχίστων ἑλατου τὰ φύλλα εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς σελίδος εἶναι ἐφθαρμένα πανομοιότηπως κατὰ τμήμα κύκλου, τοῦ ὁποῦ ἡ χορδὴ συμπίπτει πρὸς τὸν πρῶτον στίχον (πλὴν ὀλίγων γραμμῶν ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ ἰσαριθμῶν ἐν τῷ τέλει τοῦ στίχου), τὸ δὲ τόξον ἔχει τὴν κορυφὴν του εἰς ἓνα τῶν στίχων 7 - 10. Ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ κώδικες C G συμπίπτουν κατὰ μέγα ποσοστὸν εἰς τὰ ἄλλα σημεῖα, ὅπου ὁ δεύτερος δὲν εἶναι ἐφθαρμένος, ὁ Jones ἐθεώρησε καλὸν νὰ τοὺς ταυτίσῃ καὶ εἰς τὰ ἐφθαρμένα μέρη ὑποδηλῶν τὴν φθορὰν διὰ τῶν ὀρθογωνίων αὐτῶν ἀγκυλῶν.

Τὴν ὑπερβολὴν αὐτὴν τοῦ Jones τὴν ἐμετρίασεν ὁ Powell, ἐξαλείψας τὸ σύμβολον [G] (τὸ ἐντὸς ὀρθογωνίων δηλ. ἀγκυλῶν) καὶ εἰσαγαγὼν τὸ σύμβολον <G>, τὸ ἐντὸς πλαγιῶν ἀμβλειῶν ἀγκυλῶν. Ἡ διαφορὰ του ὅμως ἀπὸ τὸν Jones δὲν περιορίζεται εἰς τὴν διαφορὰν τοῦ σχήματος, ἀλλ' εἶναι οὐσιαστικὴ ὁ Powell παραθέτει τὸ σύμβολον τοῦτο εἰς τὸ σύμβολον C οὐχὶ ἀνεξαιρέτως (ὡς ὁ Jones), ἀλλὰ μόνον ὡσάκις εἰκάζει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀσφαλῶς, ὅτι πρὸ τῆς φθορᾶς θὰ ὑπῆρχεν ἡ γραφὴ αὕτη ἐν G, συνάγει δὲ τοῦτο ἐξ ἄλλων μεταγενεστέρων κωδίκων (recentiores) θεωρουμένων ὡς ἀπορρυσάντων ἐξ αὐτοῦ, καὶ οὐχὶ ἐκ μόνου τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ γραφὴ αὕτη ὑπάρχει ἐν C. Ἐπομένως τὸ νέον σύμβολον τοῦ Powell ἀπαντᾷ πολὺ σπανιώτερον ἀπὸ τὸ παλαιότερον τοῦ Jones.

Ὁμολογοῦμεν, ὅτι ἡ ἀλλαγὴ τοῦ συμβόλου καὶ τῆς σημασίας του ἀποτελεῖ βελτίωσιν ὀφειλομένην εἰς τὸν Powell, ἀλλὰ δὲν δεχόμεθα, ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ *correxit*· δὲν εἶναι διόρθωσις· εἶναι ἀπλῆ conjectura (εἰκασία), διότι εἰς ἅλα αὐτὰ τὰ σημεῖα ὁ G εἶναι τελείως ἐφθαρμένος. Ταῦτα λέγοντες δὲν νοοῦμεν, ὅτι ἄλλως ἐφρόνει ὁ Powell· ἀπλῶς σημειοῦμεν, ὅτι ὡς πρὸς τὸ θέμα τοῦτο ὁ Powell *non correxit (et auxit), sed conjecit*.

II. *Correctiones* (διορθώσεις δηλ.), ποὺ νὰ δικαιολογοῦν τὸ κεφαλαίως γράμμασιν ἐν τῷ τίτλῳ *CORREXIT POWELL* (διώρθωσεν ὁ P.), δὲν ἀνευρίσκομεν πλὴν μιᾶς ἀλλ' ὁμολογουμένως σημαντικῆς, διότι ἐκφεύγει ἀπὸ τὰ στενὰ παλαιογραφικὰ πλαίσια τῶν ἀψύχων κωδίκων ἀναφερομένη καὶ εἰς τὸν ἔμφυχον παράγοντα τῶν ἐρευνητῶν. Ὁ Jones εἰς τὴν πρώτην ἐκδοσιν, καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ Hude εἰς τὴν *editionem maximam*, εἶχον εἰσαγάγῃ εἰς τὸ κείμενον ὡς διορθώσεις διαφόρων φιλολόγων ἀριετὰς γραφάς, μὴ παρεχομένας βεβαίως ὑπὸ τῶν 7 κωδίκων των, ἀνα-

γινωσκομένους ἴσως εἰς ἓνα ἢ καὶ περισσοτέρους ἐκ τῶν λοιπῶν. Ὁ Powell εἰς τὴν δευτέραν ἐκδοσιν (1942) διέγραψε τὰ ὀνόματα τῶν φιλολόγων καὶ εἰς τὴν θέσιν των ἔγραψε *recc.* (ὅτι δηλ. ἡ γραφή ἀναγινώσκεται εἰς μεταγενεστέρους κώδικας). Σπεύδει ἴσως νὰ δηλώσῃ ὁ Powell, ὅτι διέγραψε μὲν τὰ ὀνόματα τῶν νεωτέρων φιλολόγων, δὲν παύει ἴσως νὰ θεωρῇ τὰς γραφὰς αὐτὰς ὡς διορθώσεις των. Εἶναι μία παλαιὰ ὑπόθεσις, ποὺ μᾶς ὑπομιμνήσκει παλαιὰς τινὰς ἀδικίας. Ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ γραφῶν τοῦ Κοραῖ π.χ., οἱ ξένοι εἶναι ζήτημα, ἂν τὰς ἀνέγραφοι κἀν ἂν τῶν νεωτέρων τις Ἑλλήνων ὑπεστήριζε γραφὴν τινὰ, καὶ εὐρίσκειτο μετὰ ἔτη, ὅτι καὶ τις τῶν κωδίκων περιέχει ταύτην, οἱ ξένοι φιλόλογοι θὰ ἐμειδίωσι εἰρωνικῶς ἢ καὶ θὰ ἐσχολιάζον τὸ πρᾶγμα λίαν δυσμενῶς. Ἡμεῖς ἀντιθέτως σεβόμεθα τὰς βεβαιώσεις των καὶ δὲν τὰς συζητοῦμεν.

Εἰς αὐτὰ ἐξαντλεῖται τὸ περιεχόμενον τοῦ *correxit Johannes Powell* ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει τῆς *Oxoniensis*. Ἐξ αὐτοψίας οὐδὲν εἶδε δι' αὐτοψίας οὐδὲν ἤλεγξεν. Δοκιμάζομεν ὡς πρὸς τὸν Powell ἔκπληξιν μεγαλυτέραν ἀπὸ ἐκείνην ποὺ ἐδοκιμάσαμεν διὰ τὸν Jones. Διότι διὰ τὸν Powell διακηρύσσεται ἐν τῷ τίτλῳ, ὅτι *correxit* (διώρθωσε), καὶ ἡ διόρθωσις ποὺ μᾶς ἔδωκεν εἶναι μία, καὶ αὐτὴ μᾶλλον τυπικὴ καὶ οὐχὶ οὐσιαστικὴ. Ὡδινεν ὄρος καὶ ἔτεκε μῦν. Καὶ ἴσως εἶχεν ἐμπρὸς του μεγίστην καὶ λίαν σημαντικὴν εὐκαιρίαν, νὰ διορθώσῃ δηλ. ἢ μᾶλλον νὰ ἐπανορθώσῃ τὸ μέγα σφάλμα τοῦ Jones, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν πρώτην ἐκδοσιν, ἀφ' οὗ ἐκράτησε ψυχία τινὰ ἀπὸ τὴν πλουσίαν τράπεζαν τοῦ Hude (καὶ αὐτὰ ἄνευ κριτικῆς ἐπιλογῆς), ἐχαρακτήρισε συλλήβδην ὅλα τὰ ἄλλα «σφάλματα τῶν ἀντιγραφῶν» καὶ τὰ ἀπηξίωσεν οἰασδῆποτε μνείας. Θὰ καταδειχθῇ κατωτέρω καὶ τὸ εἶδος τῶν σφαλμάτων αὐτῶν τῶν ἀντιγραφῶν, τὸ ποιόν των δηλ., καὶ τὸ ποσόν των· θὰ φανῇ ἀκόμη, ὅτι τὰ παρατιθέμενα ὑπὸ τοῦ Powell εἶναι ποιοτικῶς μὲν κατὰ τὸ πλεῖστον ταυτόσημα πρὸς τὰ ἀπορριφθέντα ὡς «σφάλματα ἀντιγραφῶν», ποσοτικῶς δὲ ἐλάχιστα ἐν συγκρίσει πρὸς ἐκεῖνα. Ὡραῖον, τῇ ἀληθείᾳ, κριτικὸν ὑπόμνημα καὶ «πιστὸν κάτοπτρον» τῆς χειρογράφου παραδόσεως!

Ἄλλ' ὁ Powell διαφημίζεται ἐν τῷ τίτλῳ τῆς δευτέρας ἐκδόσεως καὶ μὲ δευτέρον ρῆμα, κεφαλαίοις καὶ τοῦτο γράμμασι, μὲ τὸ ρῆμα δηλ. *AUXIT* (= ἐπηύξησεν)· ὑπενθυμίζω τὸ πλήρες κείμενον: «*apparatum criticum correxit et auxit Johannes Powell*».

Ἐκπληκτικώτερα γίνονται τὰ πράγματα μὲ τὸ *auxit*· διότι κατὰ τὴν ἰδίαν του ὁμολογίαν ἢ ὑπ' αὐτοῦ γενομένη ἐπαύξεισι τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος συνίσταται κυρίως εἰς μόνην τὴν προσθήκην τῶν γραφῶν τῶν παπύρων. Τὰ παπύρινα αὐτὰ ἀποσπάσματα, τὰ ἀνήκοντα εἰς τὰ δύο βιβλία (VI καὶ VII), ποὺ μὲ ἀπησχόλησαν, εἶναι 4 τὸν ἀριθμόν, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ μὲν τρία εἶναι λίαν ὀλιγόστιχα (καὶ δὴ τὸ

ὑπὸ σύμβολον Π⁷ περιέχει πέντε στίχους ἐκ τοῦ VI 32· τὸ Π¹⁶ ἑπτὰ στίχους ἐκ τοῦ VII 38· τὸ Π³⁰ δύο στίχους ἐκ τοῦ VII 57), τὸ δὲ τέταρτον, τὸ Π¹⁸, περιέχει τὰ κεφ. 54 - 68, 72 - 73, καὶ 78 - 82 τοῦ VII βιβλίου πάντα, συνολικῆς ἐκτάσεως 427 περίπου στίχων. Αὐτὸ εἶναι τὸ περιεχόμενον τοῦ auxit τοῦ Powell· αἱ γραφαὶ τῶν παπύρων.

Ἐπιπλέον δεκάδες λοιπὸν γραφῶν τῶν παπύρων εἶναι ἢ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει τῆς Oxoniensis κυρία ἐπαύξεισις τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος, ἢ συντελεσθεῖσα ὑπὸ τοῦ Powell, ἐν ᾧ θὰ ἠδύνατο καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἢ ἐπανόρθωσις τοῦ μεγάλου σφάλματος τοῦ Jones ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει, ἢ προσθήκη δηλ. μεγάλου ἀριθμοῦ γραφῶν κωδικίων, αἵτινες ἀντιεπισημονικώτατα ἐχαρακτηρίσθησαν ὡς «σφάλματα ἀντιγραφῶν» καὶ παρελείφθησαν.

Συνεχίζοντες τὴν ἀδρομερῆ ἀνασκόπησιν τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἕκαστος τῶν ἐκδοτῶν ἀντεμετώπισε, καθ' ὁμολογίαν του, τὴν χειρόγραφον παράδοσιν κατὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ κριτικοῦ τοῦ ὑπομνήματος, ἐρχόμεθα εἰς τὸν τρίτον κατὰ χρονολογικὴν σειράν Ἐκδότην, τὴν Jacqueline de Romilly (1955), εἰς τὸ κριτικὸν δηλ. ὑπόμνημα τῆς Γαλλικῆς ἐκδόσεως τῆς σειρᾶς τῶν «Belles Lettres».

Ἡ de Romilly ἔχει χρησιμοποίησιν, ὅπως ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω, τοὺς ὀκτὼ κώδικας τοῦ Hude (καὶ ἑπτὰ τοῦ Powell) καὶ πρὸς τούτοις ἄλλους 3: τὸν Kasselanus S, τὸν Basileensis J καὶ τὸν Graevianus K, ἧτοι ἕνδεκα ἐν ὅλῳ. Δὲν λείπουν ἐπίσης ἀπὸ τὸ κριτικὸν τῆς ὑπόμνημα αἱ γραφαὶ τῶν παπύρων.

Ὁμολογεῖ ὅμως ἡ ἴδια, ὅτι τὰ πάντα ὀφείλονται εἰς ξένον μόχθον. Ἀπὸ τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα τῶν maiores τοῦ Hude ἐσταχυολόγησε κατὰ τὸ δοκοῦν, πάντως εἰς κλίμακα μεγαλυτέραν ἀπὸ τὴν τοῦ Powell· ὡς πρὸς τὸν S ὁμολογεῖ, ὅτι ἐστηρίχθη εἰς ἀντιβολὴν τινὰ τοῦ Duker· ὡς πρὸς τὸν H εἰς τὴν τοῦ Hemmerdinger· ὡς πρὸς τοὺς J K εἰς ἀντιβολὰς τούτων ὑπὸ τοῦ Powell· καὶ ὡς πρὸς τὰς γραφὰς τῶν παπύρων, τέλος, ὅτι ἐστηρίχθη εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ αὐτοῦ Powell. Αὐτὴ ἀποφεύγει τὸ σφάλμα τοῦ Powell καὶ δὲν χαρακτηρίζει ὡς «σφάλματα ἀντιγραφῶν» ὅσας γραφὰς παραλείπει ἀπὸ τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα τοῦ Hude. Βεβαίω πάντως, ὅτι ἐπαφῆθη εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ Hude, ἀφ' οὗ πρῶτον ἐπέισθη περὶ τῆς ἀκριβείας τῆς ἔπειτα ἀπὸ ἐπανεπισημονισμοῦ ἐλέγχους πού ἐνήργησε σποραδικῶς. Ἀλλὰ προσθέτει καὶ κάτι πού προκαλεῖ τὴν θυμηδίαν, ὅτι δηλ. ἤλεγξε τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα τοῦ Hude διὰ τοῦ τῆς Oxoniensis!! Ἐξ ἄλλου τὸν λέοντα! Ἐδῶ πλέον ἢ de Romilly φωρᾶται ἐνδιαφερομένη μόνον νὰ γράψῃ ὅτι ἦ λ ε γ ξ ε καὶ ἀδιαφοροῦσα διὰ τὸ περιεχόμενον τῆς λέξεως ἔ λ ε γ χ ο ς. Βεβαιώνει δηλ. κάτι τὸ μὴ ἀληθές, ἀλλὰ καὶ χωρὶς νὰ τὸ ἀντιληφθῆ ἔτιμωρήθη ἀμέσως διὰ τὴν ἀτυχή τῆς βεβαίωσιν. Διότι, δεδομένου ὅτι εἰς τὸν Πρόλογον τῆς Oxoniensis δηλοῦται ρητῶς, ὅτι τὸ σφάλμα αὐτὸ τοῦ κρι-

τικοῦ της ὑπομνήματος ἀπεσπάσθη ἀπὸ τὸ πλήρες τῆς Hudiana, ἔλεγχος τοῦ τελευταίου τούτου διὰ τοῦ σπαράγματος ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἔλεγχον τῆς γνησιότητος ἐνὸς γνησίου χαρτονομίσματος ἐπὶ τῇ βάσει ἐνὸς σκίττου του καμωμένου ἀπὸ κακὸν σκιτσογράφον.

Ἄλλ' ἡ de Romilly ἐβασίσθη διὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ ὑπομνήματός της καὶ ἐπὶ τριῶν ἀκόμη κωδίκων (S, J, K), ὅπως καὶ ἀνωτέρω εἶπομεν. Δὲν περιορίσθη δηλ. μόνον εἰς τοὺς ὀκτώ τοῦ Hude καὶ ἐπτὰ τῶν Jones-Powell. Πᾶς τις θὰ ἀνέμενε, ὅτι τοὺς τρεῖς αὐτοὺς τοῦλάχιστον θὰ τοὺς εἶχεν ἀντιβάλῃ αὐτοπροσώπως, ἰκανοποιῶσα τὴν φιλοδοξίαν της, φιλοδοξίαν εὐγενῆ, νὰ συνεισφέρῃ καὶ αὐτὴ κάτι τὸ ἰδικόν της εἰς τὸν καταρτισμὸν τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος. Δυστυχῶς καὶ ὡς πρὸς τοὺς κώδικας αὐτοὺς ἡ πραγματικότης εἶναι ἀπογοητευτικὴ, καὶ μάλιστα πολὺ περισσότερον ἀπὸ ὅσον εἶναι ὡς πρὸς τοὺς προηγουμένους. Διότι δι' ἐκείνους ἐστηρίχθη εἰς τὰ κριτικὰ ὑπομνήματα δύο ἐκδόσεων (τῆς Teubneriana καὶ τῆς Oxoniensis), ἐν ᾧ ὡς πρὸς αὐτοὺς στηρίζεται εἰς χειρογράφους ἀντιβολᾶς (τοῦ Duker διὰ τὸν S καὶ τοῦ Powell διὰ τοὺς ἄλλους δύο)· καὶ ἀκόμη διότι δι' ἐκείνους ἰσχυρίζεται (ἔστω καὶ δι' ἐντυπωσιακοὺς λόγους), ὅτι ἤ λ ε γ ξ ε ν, ἐν ζ, διὰ τοὺς δύο J K τοῦλάχιστον, δὲν ἤσθάνθη καὶ τοιαύτην ἀνάγκην!

Ἰπὸ τοὺς ὅρους αὐτοὺς εἶναι ἀναγκαῖον μὲ τὰ ἐκ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν τριῶν νέων κωδίκων πορίσματα, εἴτε εὐμενῆ εἶναι ταῦτα εἴτε δυσμενῆ, νὰ πιστωθῇ ὁ ἐκδότης (ἡ de Romilly δηλ. ἐν προκειμένῳ) καὶ οὐχὶ οἱ γραφεῖς τῶν χειρογράφων ἀντιβολῶν, τῶν ἀποκειμένων εἰς τὰς ἀντιστοίχους Βιβλιοθήκας. Καὶ δυστυχῶς τὰ συμπεράσματα ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἡ Γαλλικὴ ἐκδοσις ἐξεμεταλλεύθη τοὺς τρεῖς κώδικας αὐτοὺς διὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος, εἶναι περισσότερον θλιβερὰ ἀπὸ τὰ ἐκ τῶν ἄλλων ὀκτώ.

Ὅταν μετ' ὀλίγον παρατεθοῦν ἐλάχιστα (ἐλλείπει χρόνου) δείγματα ἀτασθαλιῶν περὶ τοὺς κώδικας τούτους, θὰ προκληθῇ οὐχὶ ἐκπληξίς μόνον ἀλλὰ καὶ κατάπληξις. Ἐνταῦθα ἀρκοῦμαι νὰ εἶπω, ὅτι ἐκ τῶν γραφῶν τῶν κωδίκων τούτων τὸ μέγιστον μέρος ἔχει ἀγνοηθῆ, ἡ παράλειψις δὲ αὐτῶν ἢ ἡ μνεία πολλῶν ἐκ τῶν ὑπολοίπων γίνονται «εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν».

Διὰ τὸν τρόπον, τέλος, καθ' ὃν ἐγὼ εἰργάσθην διὰ νὰ καταρτίσω τὸ ἰδικόν μου κριτικὸν ὑπόμνημα, ὡμίλησα ἐν ἀρχῇ. Ἄς μοὶ ἐπιτραπῇ ὅμως νὰ τονίσω ἐκ νέου δύο πράγματα· πρῶτον ὅτι ἀντέβαλον ἄλλους δύο κώδικας ἐπὶ πλέον τῶν ἄλλων (τὸν Monacensis R καὶ τὸν Vaticanus Ottob. 241, τὸν O), περὶ τῶν ὁποίων ὅμως ἐν τῇ παρούσῃ ἀνακοινώσῃ δὲν γίνεται πλέον λόγος, ἀφ' οὗ μόνον ὑπ' ἐμοῦ ἐχρησιμοποιήθησαν· καὶ δεῦτερον ὅτι ἀντέβαλον πάντας τούτους π ρ ο σ ω π ι κ ὡ ς ἐγώ,

καί μάλιστα οὐχί ἀπαξ ἀλλά τρίς καί τετράκις, ἰδίᾳ ὅπου ἔβλεπον, ὅτι αἱ ἀναγνώσεις μου διέφερον ἀπὸ τὰς ἀναγνώσεις τοῦ Hude, ὅπως αὐταὶ σημειοῦνται εἰς τὸ ἐκτενέστατον κριτικὸν ὑπόμνημα τῆς editionis maximae. Ὑπενθυμίζω ἀκόμη, ὅτι ἔχω συντελέσῃ πλήρως τὴν κατάρτισιν τοῦ κριτικοῦ μου ὑπομνήματος.

Προσθέτω ἐνταῦθα, ὅτι ἔχω ἐπιμελέστατα συγκεντρώσῃ ὅλας τὰς διαφορὰς τοῦ ἰδικοῦ μου ὑπομνήματος ἀπὸ τὰ τῶν ἄλλων (Hude, Powell, de Romilly) μετὰ τῶν ἀπαραιτήτων ἀτομικῶν μου κρίσεων καὶ σχολίων. Εἶναι μία ἐργασία ὀγκώδης, προῖον πολλοῦ μόχθου, ἢ ὅποια δὲν θὰ βραδύνη νὰ ἐκδοθῇ.

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ εἶχον φθάσῃ πρὸ 6 - 8 μηνῶν καὶ δὲν ὑπελείπετο παρὰ τὸ τελευταῖον βῆμα διὰ νὰ εἶμαι εἰς θέσιν νὰ ἀνέλθω εἰς τὸ βῆμα τοῦ γραπτοῦ ἢ προφορικοῦ λόγου καὶ διακηρύξω ἐκεῖθεν τὰ συμπεράσματά μου περὶ τῆς ἀξίας ἔργων, τὰ ὅποια ἡμεῖς οἱ Ἕλληνας θεωροῦμεν συνήθως ὡς «ταμποῦ». Καὶ ἐσταμάτησα.

Ἐπιτρέψατέ μοι νὰ κάμω μίαν ἐξομολόγησιν ἐσκεπτόμην συχνά: «εἶναι δυνατὸν νὰ μὲ πιστεύσουν οἱ Ἕλληνας Φιλολογοὶ, ὅταν ἀκούσουν αὐτάς μου τὰς παρατηρήσεις; εἶναι δυνατὸν νὰ προσχωρήσουν εἰς τὰ συμπεράσματά μου;». Καὶ ἐν συνεχείᾳ ἠρώτων τὸν ἑαυτὸν μου: «τί θὰ ἐσκεπτόμην πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐγὼ ὁ ἴδιος περὶ ἑνὸς ἄλλου, ὁ ὅποῖος θὰ ἰσχυρίζετο παρόμοια πράγματα;» καὶ μαντεύετε, ποίαν ἀπάντησιν ἔδιδον ὁ ἴδιος.

Παρέκαμψα ὅμως τοὺς δισταγμούς, καὶ ἀπεφάσισα μόνον νὰ ἐφοδιασθῶ μὲ ὅλα τὰ στοιχεῖα, διὰ τῶν ὁποίων θὰ εἶμαι εἰς θέσιν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ ἀποδείξω ἐντὸς ἐλαχίστων λεπτῶν τῆς ὥρας τὴν ὀρθότητα ἢ τὸ ἐσφαλμένον οἰουδήποτε τιθεμένου τυχόν ἐν ἀμφιβόλῳ ἰσχυρισμοῦ μου. Δὲν διεκδικῶ τὸ ἀλάθητον, διότι τοῦτο θὰ ἦτο μαυρία, ἀφ' οὗ καὶ κατὰ τὴν μεταγραφὴν εἶναι σχεδὸν ἀναπόφευκτος ἢ ἐμφιλοχώρησις σφαλμάτων.

*

Εἰσέρχομαι νῦν εἰς τὰς Π α ρ α τ η ρ ῆ σ ε ι ς. Δὲν θὰ σᾶς τρομάξω μὲ τὸν ἀριθμὸν των. Πάντως πρόκειται περὶ ὄγκου. Μία πρόχειρος κατανομὴ τῶν παρατηρήσεων κατὰ εἶδος ἔδωκε τὸν ἐπόμενον πίνακα :

1. Παραναγνώσεις (τ.ἔ. ἐσφαλμέναι ἀναγνώσεις)
2. Παραλείψεις σημαντικῶν γραφῶν κωδίκων (πάντως οὐχὶ ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων τῶν ἀντιγραφῶν ἢ γραφῶν κυρίων ὀνομάτων)
3. Παραλείψεις ὀβελισμῶν ἢ προσθηκῶν
4. Παραλείψεις μνείας τῶν *transpositiones* (ἀλλαγῶν δηλ. τῆς καθιερωμένης σειρᾶς τῶν λέξεων τοῦ κειμένου)

5. Ἀποσιώπησις χασμάτων ἢ ἄλλων τινῶν ἰδιορρυθμιῶν τῶν κωδίκων

Ἡ βαρύτης ἐκάστης κατηγορίας παρατηρήσεων ὑποδηλοῦται μὲν καὶ ὑπὸ τῆς σειραῆς ἀριθμήσεως, ἀλλ' εἶναι καὶ ἀφ' ἑαυτῆς φανερά. Τὰ παρατιθέμενα ἐξ ἐκάστης δείγματα εἶναι κατ' ἀνάγκην ἐλάχιστα, οὐχὶ ὅμως κατ' ἐκλογὴν εἰλημμένα ὡς τὰ χαρακτηριστικώτερα. Ἀνήκουν εἰς τὰς πρώτας σελίδας τοῦ VI βιβλίου δι' οὐς λόγους ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν. Πάντως εἶναι ἱκανοὶ μάρτυρες τῆς ὀρθότητος τῶν παρατηρήσεών μας. Διὰ μίαν πρόδρομον ἀνακοίνωσιν, ὡς ἡ παροῦσα, περισσότερα δὲν εἶναι ἀναγκαῖα.

Ἀρχίζομεν λοιπὸν ἀπὸ τὰς Π α ρ α ν α γ ν ὼ σ ε ι ς. (Ἡ δήλωσις τοῦ βιβλίου θὰ παραλείπεται, διότι ὅλα τὰ δείγματα ἔχουν ληφθῆ ἕκ τοῦ VI βιβλ. Σημειοῦνται μόνον ἡ σελὶς καὶ ὁ στίχος)*.

1. ἐν 2,27· ὁ Hude τὸ ἐν G ὄκησαν παραναγινώσκει εἰς ὄκισαν
2. ἐν 3,4· Hude καὶ Rom. τὸ ἐν B προτειχισθεῖσα παραναγινώσκουν εἰς προστειχισθεῖσα
3. ἐν 5,4· Hude καὶ Pow. τὸ ἐν B προγεγεννημένοις παραναγινώσκουν εἰς προσγεγεννημένοις. Ἡ δὲ Rom. περιπίπτει εἰς τὴν αὐτὴν παρανάγνωσιν οὐ μόνον εἰς τὸν B ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς G K
4. ἐν 5,27· ὁ Hude τὸ ἐν CG καὶ τὰ παραναγινώσκει εἰς κατά, τὴν αὐτὴν δὲ παρανάγνωσιν διαπράττει καὶ ἐν M.
5. ἐν 7,18· ἡ Rom. παραναγινώσκει τὸ ἐν G αἴρασθαι εἰς ἄρασθαι ἐπίσης ἡ αὐτὴ παραναγινώσκει τὸ ἐν J αἴρασθαι εἰς ἄρασθαι καὶ οἱ τρεῖς δὲ παραναγινώσκουν καὶ τὸ ἐν A αἴρασθαι εἰς ἄρασθαι
6. ἐν 8,17· ὁ Pow. καὶ ἡ Rom. παραναγινώσκουν τὸ ἐν B οἱ εἰς εἰ
7. ἐν 8,18· Hude καὶ Rom. παραναγινώσκουν τὸ ἐν G ἡμῶν εἰς ὅμων
8. ἐν 9,13· Pow. καὶ Rom. παραναγινώσκουν τὸ ἐν C κρατήσαντες εἰς κρατήσαντας
9. ἐν 9,20· Hude, Pow. καὶ Rom. παραναγινώσκουν τὸ ἐν C φυλαξόμεθα εἰς φυλαξόμεθα
10. ἐν 11,5· Hude καὶ Pow. παραναγινώσκουν τὸ ἐν G πολιτικά εἰς πολεμικά

* Πρὸς ἀσφαλῆ καὶ ταχὺν προσανατολισμὸν πρέπει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν τοῦ ὀ ἀναγνώστης, ὅτι αἱ παραπομπαὶ βασίζονται ἐπὶ τοῦ κειμένου τῆς Oxoniensis, τοῦ ὁποίου ἡμεῖς ἀριθμοῦμεν τὰς σελίδας. Οὕτω ἐκ τῶν δύο ἀριθμῶν ὁ μὲν ἀριστερῆ τῆς ὑποδιαστολῆς δηλοῖ τὴν σελίδα, ὁ δὲ δεξιῆ τῆς τὸν κατὰ σειρὰν ἀριθμὸν τοῦ στίχου ἐντὸς τῆς σελίδος.

11. ἐν 11,23· Hude καὶ Rom. δὲν ἀντελήφθησαν καὶ τὴν ἐν E ἐσφαλμένην γραφὴν *περιεπιβόητος*· ἄρα παρανέγνωσαν.
12. ἐν 12,1· Hude καὶ Pow. παραναγινώσκουν τὸ ἐν F ἄστοις εἰς αὐτοῖς
13. ἐν 12,1· Pow. καὶ Rom. παραναγινώσκουν τὴν ἐν A B C δοτικὴν τοῦ ἄρθρου τῷ εἰς δοτ. τῆς ἀορ. ἄντων. τῷ (τινὶ)
14. ἐν 15,16· Hude καὶ Rom. παραναγινώσκουν τὸ ἐν F καὶ H *βουλευόμεθα* ἐν μὲν τῷ πρώτῳ εἰς *βουλόμεθα*, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ εἰς *βουλόμεθα*
15. ἐν 16,15· καὶ οἱ τρεῖς (Hude, Pow. καὶ Rom.) παραναγινώσκουν τὸ ἐν F *ἀπαρτήσοντες* εἰς *ἀπαρτήσαντες*
16. ἐν 17,4· ὡσαύτως καὶ οἱ τρεῖς παραναγινώσκουν τὸ ἐν F *οἰκιοῦντας* εἰς *οἰκειοῦντας*
17. ἐν 17,6· ὁ Hude (in ed. max.) παραναγινώσκει τὸ ἐν G *σφάλωνται* εἰς *σφάλωνται*

Ἄρκοῦμεθα εἰς τὰ ὀλίγα αὐτὰ δείγματα παραναγνώσεων, ἰδίᾳ τοῦ Hude, ὅπερ καὶ σημαντικώτατον, ἀφ' οὗ ὁ Powell καὶ ἡ Romilly ἐξ αὐτοῦ κυρίως ἤντησαν. Εἶναι εἰλημμένα ἐκ τῶν 17 πρώτων σελίδων τοῦ VI βιβλίου καὶ ἀνέρχονται εἰς τὸν ἀριθμὸν 17. Ἔχει σημασίαν τὸ ὅτι δὲν ἔχουν ἐπιλεγῆ ἐκ τῶν 138 σελίδων τῶν δύο βιβλίων πρὸς δημιουργίαν καταπληκτικῶν ἐντυπώσεων. Ὑπάρχουν δὲ πάμπολλα δείγματα παραναγνώσεων πείθοντα, ὅτι καὶ ὁ Hude δὲν ἤλεγξε πάντοτε αὐστηρῶς τὰ εὐρήματα τῶν βοηθῶν του, διότι δὲν ἐπιθυμῶ νὰ τὰς ἀποδώσω εἰς τὸν ἴδιον.

Ἐρχόμεθα εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν τῶν Παρατηρήσεων, τὰς παραλείψεις σημαντικῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον γραφῶν κωδίκων (πάντως πολὺ ὀλίγων «ἐκ σφαλμάτων ἀντιγραφῶν ἢ γραφῶν κυρίων ὀνομάτων»). Προλαμβάνοντες λέγομεν, ὅτι τὰς τοιαύτας παραλείψεις θὰ ἐδικαιοῦτό τις νὰ τὰς χαρακτηρίσῃ ὡς παραναγνώσεις· διότι ἡ παράλειψις τῆς μνείας διαφορετικῆς γραφῆς κωδικῆς τινος δὲν θεωρεῖται δικαίωμα τοῦ ἀντιβολέως, ἀλλὰ παράλειψις καθήκοντος· καθ' ἣν στιγμὴν δὲ ἐτοιμάζεσαι νὰ τοῦ καταλογίσῃς τὸν ψόγον αὐτὸν διερωτᾶσαι, μήπως παρανέγνωσε εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τὸν κώδικα, ὅποτε πρόκειται περὶ παραναγνώσεως καὶ οὐχὶ περὶ παραλείψεως. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὰ κρούσματα τοῦ εἴδους αὐτοῦ εἰς τὰς 17 πρώτας σελίδας ὑπερβαίνουν τὰ διακόσια, προετίμησα νὰ τοὺς δώσω τὸν ἐλαφρότερον χαρακτηρισμὸν καὶ οὐχὶ τὸν βαρύτερον.

Αἱ παραλείψεις αὗται βαρύνουν κατὰ τὸ πλεῖστον τὸν Powell καὶ τὴν de Romilly, οἱ ὅποιοι μάλιστα εἶναι κατὰ τοῦτο περισσότερο ἀξιοκατάκριτοι, καθ' ὅσον δηλ. εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν Hude καὶ δὲν ἔπρεπε γραφάς, τὰς ὁποίας εἶχεν ὁ Hude, νὰ τὰς παραλείψουν αὐτοὶ μὲ τὴν πάντῃ ἀστήρικτον αἰτιολογίαν, ὅτι εἶναι

«σφάλματα αντιγραφέν»). Ὑπάρχουν δὲ καὶ περιπτώσεις, καθ' ἃς δὲν ἔχουν οὔτε καὶ τὴν ἀστήρικτον αὐτὴν δικαιολογίαν, ὅταν π.χ. μία γραφὴ ἀποδίδεται ὑπ' αὐτῶν εἰς ἓνα ἢ καὶ περισσοτέρους κώδικας, ἀποσιωπᾶται δὲ εἰς ἄλλους, μολονότι ὑπάρχει καὶ εἰς αὐτούς. Ἄλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ κριτικὸν τῶν ὑπόμνημα παύει νὰ εἶναι ἡ πιστὴ εἰκὼν τῆς χειρογράφου παραδόσεως καὶ μεταβάλλεται εἰς ψευδῆ (πλαστὴν) εἰκόνα τῆς. Τοιοῦτον κριτικὸν ὑπόμνημα εἶναι προτιμότερον νὰ λείπῃ ὡς ἀνακριβὲς καὶ παραπλανῶν. Εἶναι πλέον πλαστογραφία καὶ οὐχὶ πιστὴ ἀποτύπωσις τῆς χειρογράφου παραδόσεως.

Θὰ σταχυολογήσωμέν τινα, τὰ πλέον ἀντιπροσωπευτικὰ τῆς ἀπροσεξίας τῶν, καὶ ταῦτα δὲ ἐκ τῶν πρώτων σελίδων :

1. ἐν 1,3· Pow. καὶ Rom. παραλείπουν τὴν ἐν M γρ. *πέμπαντες* (ἀντὶ *πλεύσαντες*)
2. ἐν 1,9· ἡ Rom. τὴν γρ. *εἴκοσι σταδίους* τὴν ἀναγινώσκει μόνον ἐν A B, ἐν ϛ ὑπάρχει καὶ ἐν H J
3. ἐν 1,16· ὁ Pow. ἀγνοεῖ παντελῶς τὴν ὑπαρξιν τῆς γρ. *ἐνοικησάμενοι*, ἡ δὲ Rom. τὴν ἀγνοεῖ ἐν S
4. ἐν 2,9· ἡ Rom. ἀγνοεῖ τὴν ἐν J γρ. *ἐκπλεύσαντες* (ἀντὶ *ἐσπλεύσαντες*). Εἶναι δὲ ὁ κῶδ. J εἰς ἐκ τῶν τριῶν, οἷτινες δὲν ἀπησχόλησαν τὸν Hude καὶ τὸν Powell
5. ἐν 2,17· οἱ κώδικες A καὶ K γράφουν *πλήν* (ἀντὶ *πρὶν*)· Pow. καὶ Rom. ἀγνοοῦν τὸ *πρᾶγμα*
6. ἐν 2,24· περὶ τὴν γρ. *ξυνοικήσαντες* - *συνοικίσαντες* ἐπικρατεῖ μεγάλη σύγχυσις, ἡ δὲ Rom. παραλείπει τὰς γραφὰς τῶν J K
7. ἐν 2,29· ἡ Rom. ἀγνοεῖ τὴν ἐν S γρ. *ῥκισαν*
8. ἐν 2,30· Pow. καὶ Rom. ἀγνοοῦν τὴν ἐν M γρ. *ιδρύσατο* (ἀντὶ *-σαντο*)
9. ἐν 2,31· ὁ Pow. ἀγνοεῖ τὴν ἐν C γρ. *πρῶτοι* (ἀντὶ *πρῶτον*)
10. ἐν 3,1· ἡ Rom. δὲν μνημονεύει οὔτε τὴν ἐν K γρ. *ἐχομένου* οὔτε τὴν ἐν H *ἐρχομένου*
11. ἐν 3,2· ἡ Rom. τὴν γρ. *ῥκισεν* τὴν ἀναγράφει ὡς γραφὴν τοῦ C μόνον, ἐν ϛ τὴν ἔχουν καὶ οἱ S J K, τοὺς ὁποίους αὐτὴ πρώτη ἐνεφάνισεν εἰς τὰ sigla τῆς. Πᾶς τις θὰ ἀνέμενεν, ὅτι ἡ Rom. ὡς πρὸς τοὺς τρεῖς αὐτοὺς τοῦλάχιστον θὰ κατέβαλλε πᾶσαν ἐπιμέλειαν νὰ ἐμφανίσῃ μὲ πληρότητα τὰς γραφὰς τῶν, ἀφ' οὗ πρώτη αὐτὴ τοὺς ἐμφανίζει. Δυστυχῶς δὲν συμβαίνει τοῦτο. Ὑπενθυμίζομεν ὅμως ὅτι, ὅπως εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον ἐκτενέστερον ἀνεπτύχθη, ἡ Rom. δὲν τοὺς ἀντέβαλε προσωπικῶς ἢ ἰδία, ἀλλ' ἐστηρίχθη εἰς χειρογράφους ἀντιβολὰς ἄλλων, χωρὶς βεβαίως καὶ νὰ νομίζωμεν, ὅτι τοῦτο τὴν δικαιολογεῖ ἐπαρκῶς.

12. ἐν 3,11· συμβαίνει παρόμοιον τι· ἡ Rom. σημειώνει μὲν τὴν γρ. οἰκήσας ὡς γρ. τοῦ M, δὲν τὴν μνημονεύει ὅμως καὶ ὡς γρ. τοῦ J, ὅπου ἐπίσης ἀναγινώσκεται.
13. ἐν 3,14· ἡ Rom. δὲν μνημονεύει τὴν ἐν M γρ. οἰκήσας (ἀντὶ οἰκίσας)
14. ἐν 3,14· Pow. καὶ Rom. ἀγνοοῦν τὴν ἐν B γρ. ἄλλου (ἀντὶ ἄλλοι)
15. ἐν 3,16· ὁ Pow. ἀγνοεῖ τὴν ἐν E F γρ. ὄκησαν (ἀντὶ ὄκισαν)· ἄς τονίσωμεν ἅπαξ ἔτι, ὅτι διὰ τῆς παραλείψεως αὐτῆς ὁ Pow. παραπλανᾷ τὸν ἀναγνώστην, ὅστις εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ θεωρήσῃ καὶ τούτους γράφοντας ὄκισαν (ἐν ᾧ γράφουν ὄκησαν). Κάθε παράλειψις δηλ. αὐτομάτως μετατρέπεται εἰς παρανόησιν.
16. ἐν 3,18· ὁ Pow. ἀγνοεῖ τὴν ἐν M γρ. ἀπέστησαν (ἀντὶ ἀνέστησαν)
17. ἐν 3,20· ἡ Rom. ἀγνοεῖ τὴν ἐν H γρ. οἰκήσαι καὶ τὴν ἐν K ἐνοικήσαι
18. ἐν 3,22· ὁ Pow. δὲν μνημονεύει τὴν ἐν A γρ. ἐπελθόν (ἀντὶ ἐπελθών)
19. ἐν 3,29· ἡ Rom. σημειώνει μίαν ζηλευτὴν λεπτομέρειαν, ὅτι δηλ. τὴν γραφὴν ὄκισαν (ἀντὶ ὄκησαν) τὴν ἀναγινώσκει ἐν C*· συγχρόνως ὅμως φωρᾶται ἀγνοοῦσα, ὅτι τὴν ἰδίαν γραφὴν ἔχουν καὶ οἱ S J K, αὐτοὶ δηλ. τοὺς ὁποίους αὐτὴ τὸ πρῶτον ἐνεφάνισεν. Ὑπόδειγμα φιλολογικῆς ἀκριβείας!
20. ἐν 3,28· ἡ Rom ἀγνοεῖ τὴν ἐν S γρ. οἰκισω (ἀντὶ οἰκισω)
21. ἐν 4,13· ἡ Rom. τὴν γρ. ἀντωνόμασε (ἀντὶ αὐτὸ ἀνόμασε) τὴν μνημονεύει ὡς γραφὴν τοῦ C μόνον, ἐν ᾧ τὴν ἔχουν καὶ οἱ G J K (ἐξ ὧν οἱ δύο τελευταῖοι ἀποκλειστικῶς ἰδικοί της).
22. ἐν 4,16· ἡ Rom. τὴν γρ. ξυνώκισαν τὴν μνημονεύει μόνον ὡς γρ. τῶν A B, ἐν ᾧ εἶναι γραφὴ καὶ τῶν H S
23. ἐν 4,17· Pow. καὶ Rom. δὲν μνημονεύουν τὴν ἐν A γρ. φωνῆ (ἀντὶ φωνή)
24. ἐν 4,24· Pow. καὶ Rom. παραλείπουν τὴν γρ. ἀναστάντων τῶν κωδ. B E M S K (ἐξ ὧν οἱ δύο τελευταῖοι ἰδικοί της, δηλ. τῆς Rom.)
25. ἐν 5,4· τὴν γρ. προγεγενημένοις τὴν ἔχουν πέντε κώδικες, οἱ B E G M K· ἐν τούτοις ὁ Hude καὶ ὁ Powell τὴν διαβάζουν μόνον εἰς τοὺς E G M, καὶ ἡ Rom. μόνον εἰς τοὺς E M

Τὰ σταχυολογηθέντα παραδείγματα ἀνέρχονται εἰς 25 καὶ ἀνήκουν εἰς τὰς 4 μόνον πρῶτας σελίδας. Δὲν εἶναι δὲ καὶ τὰ μόνα ἐν αὐταῖς, ἀλλὰ τὰ χαρακτηριστικώτερα.

Προχωροῦμεν εἰς τὰς παρατηρήσεις τῆς τρίτης κατηγορίας, ἧτις περιλαμβάνει «π α ρ α λ ε ἰ ψ ε ἰ ς μ ν ε ἰ α ς ὀ β ε λ ι σ μ ῶ ν ἢ π ρ ο σ θ η κ ῶ ν μ ε μ ο ν ω μ ἑ ν ὶ ν

λέξεων ἢ φράσεων» ὑπὸ ἐνὸς ἢ πλείονων κωδίκων. Τοιαῦται παραλείψεις ἐχαρακτηρίσθησαν πάντοτε ὡς βαρύτερα σφάλματα, νοθεύοντα τὰ μέγιστα τὴν χειρόγραφον παράδοσιν, ἀνεπίδεκτα δὲ πάσης δικαιολογίας. Εἶναι ἐκ τῶν ἐδραιότερων βάρων τῆς ἐρεύνης τῆς μεταξύ τῶν κωδίκων σχέσεως. Καὶ εἶναι ἐμπαιγμὸς νὰ διατίθενται πολλαὶ σελίδες τῶν Προλεγομένων διὰ τὸν τομέα αὐτὸν τῆς recensio, ἐν ᾧ τὸ ἐπακολουθοῦν κριτικὸν ὑπόμνημα ἢ ἀγνοεῖ ἐντελῶς ἢ ἐλάχιστα ἐνδιαφέρεται διὰ τὰς omissiones καὶ τὰ additamenta αὐτά. Αἱ παραλείψεις τοῦ εἴδους αὐτοῦ βαρύνουν κυρίως τὴν Ἀγγλικὴν καὶ Γαλλικὴν ἔκδοσιν (Powell καὶ Romilly), κατ' ἐλάχιστον δὲ ποσοστὸν τὸν Hude. "Ὅταν, δοθείσης εὐκαιρίας, ὠμίλησα περὶ τοῦ πράγματος εἰς Ἑλληνα Καθηγητὴν ξένου Πανεπιστημίου, κλασσικὸν φιλόλογον, ἐνδιεφέρθη νὰ μάθῃ, ἂν αἱ παραλείψεις ἐτηροῦντο ὡς κανὼν, ὅποτε θὰ ὑπῆρχε τοῦλάχιστον κάποια συνέπεια, ἢ ὅποια μετριάξει ἐν παντὶ τὴν πλάνην. Ἀτυχῶς δὲν συμβαίνει οὔτε αὐτό· μνημονεύονται τινα, ἐνίοτε ὅλως ἀσήμαντα, καὶ παραλείπονται παρὰ πολλὰ, συχνὰ λίαν σημαντικὰ (πρβλ. ἀριθ. 23)· οὐδὲν ἐπιστημονικὸν κριτήριον τῆς ἐπιλογῆς. Εἶναι ἐνδεικτικόν, ὅτι εἰς τὰς 18 πρώτας σελίδας ἡρίθμησα 61 ἀσυγχωρήτους παραλείψεις.

Θὰ σημειώσω κατωτέρω ὀλίγα δείγματα πρὸς πίστωσιν τῶν ἀνωτέρω.

1. ἐν 1,9· ὁ Pow. ἀγνοεῖ τὸν ἐν E ὀβελισμόν τῆς λ. *διείργεται*
2. ἐν 1,13· ὁ Pow. δὲν μνημονεύει τὸν ἐν C ὀβελισμόν τῆς λ. *γένος*
3. ἐν 1,18· Pow. καὶ Rom. δὲν μνημονεύουν τὸν ἐν G ὀβελισμόν τοῦ *καί*, ὁ δὲ Hude τὸν μνημονεύει μόνον εἰς τὴν τελευταίαν τοῦ ἔκδοσιν (1925)
4. ἐν 1,19· ἡ Rom. δὲν μνημονεύει τὸν ἐν J ὀβελισμόν τῶν λ. *ἢ νῆσος*
5. ἐν 2,3· ἡ Rom. δὲν μνημονεύει τὸν ἐν K ὀβελισμόν τῶν λ. *δ' αὐτῶν*
6. ἐν 2,10· ὁ Pow. δὲν μνημονεύει τὸν ἐν M ὀβελισμόν τῆς λ. *ἔτι*
7. ἐν 2,19· ὁ Pow. δὲν μνημονεύει τὸν ἐν M ὀβελισμόν τῆς λ. *τε*
8. αὐτόθι· Pow. καὶ Rom. δὲν μνημονεύουν τὸν ἐν G ὀβελισμόν τῆς λέξεως *τῆ*
9. ἐν 2,26· ἡ Rom. δὲν μνημονεύει τὸν ἐν K ὀβελισμόν τῆς λ. *ἀπέχει*, ὡς καὶ τὸν ἐν J ὀβελισμόν τῶν λέξεων *καὶ οὕτως*
10. ἐν 3,16· Pow. καὶ Rom. δὲν μνημονεύουν τὸν ἐν M ὀβελισμόν τῶν λέξεων *ᾤκισαν τοὺς Ὑβλαίους κληθέντας*
11. ἐν 4,1· Pow. καὶ Rom. δὲν μνημονεύουν τὸν ἐν G ὀβελισμόν τοῦ *δέ*
12. ἐν 5,4· ἡ Rom. ἀγνοεῖ τὸν ἐν J ὀβελισμόν τῶν λέξεων *καὶ τοῖς*
13. ἐν 5,7· ὁ Hude* (1925), Pow. καὶ Rom. ἀγνοοῦν τὴν ἐν M γραφὴν *περὶ τε γὰρ γαμικῶν...* (ἀντί : *περὶ τε γαμικῶν*)
14. ἐν 5,9· ἡ Rom. δὲν μνημονεύει τὸν ἐν K ὀβελισμόν τοῦ *καὶ*
15. ἐν 5,20· ὁ Pow. ἀγνοεῖ ὅτι ἐν A B παραλείπεται ὁ *ἔτι*

16. ἐν 5,27· Pow. καὶ Rom. ἀγνοοῦν τὸν ἐν M ὀβελισμὸν τοῦ *τά*· ἡ δὲ Rom. καὶ τὸν ἐν J ὀβελισμὸν τῆς *ἐν*
17. ἐν 5,31· ἡ Rom. ἀγνοεῖ τὸν ἐν J ὀβελισμὸν τῆς λ. *τὴν*
18. ἐν 6,20· ἡ Rom. ἀγνοεῖ τὸν ἐν J ὀβελισμὸν τῶν λέξεων *καὶ ἕκτον καὶ δέκατον ἔτος ἐτελεύτα* (add. in mrg. J^a)
19. ἐν 6,24· ἡ Rom. ἀγνοεῖ τὸν ἐν K ὀβελισμὸν τῆς λ. *ἐς*, ἐν Ϝ τὸν δέχεται εἰς τοὺς κώδ. A B F μετὰ τοῦ Hude· ὁ Pow. σιγαῖ παντελῶς.
20. ἐν 6,28· Pow. καὶ Rom. ἀγνοοῦν τὸν ἐν E ὀβελισμὸν τοῦ *οὐκ*, ὡς καὶ τὸν ἐν B ὀβελισμὸν τοῦ *ὡς*
21. ἐν 7,3· ὁ Pow. ἀγνοεῖ τὸν ἐν M ὀβελισμὸν τοῦ *τά*
22. ἐν 7,8· Hude (maiores), Pow., Rom. ἀγνοοῦν τὸν ἐν M ὀβελισμὸν τοῦ *δὲ*
23. ἐν 7,31· ὁ Pow. δὲν μνημονεύει τὸν ἐν C ὀβελισμὸν τῶν λέξεων *καὶ ἐτέρους ἐπιθυμεῖν ἐκεῖσε πλεύσαντας*
24. ἐν 8,2· Pow. καὶ Rom. ἀγνοοῦν τὸν ἐν G ὀβελισμὸν τοῦ *μὲν*
25. ἐν 8,8· ἡ Rom. ἀγνοεῖ τὸν ἐν K ὀβελισμὸν τοῦ *οἱ*
26. ἐν 8,19· ἡ Rom. ἀγνοεῖ τὴν ἐν K προσθήκην τῆς λ. *ἡμῶν* (ἀκροῶνται)
27. ἐν 9,4· ἡ Rom. ἀγνοεῖ τὸν ἐν K ὀβελισμὸν τοῦ *καὶ*
28. ἐν 9,23· ἡ Rom. μνημονεύει τὸν ὀβελισμὸν τῆς λ. *εἶναι* ἐν C, τὸν ἀγνοεῖ ὁμοίως ἐπὶ τῶν J K, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐπίσης λείπει, καὶ τοὺς ὁποίους αὐτὴ πρώτη ἐμφανίζει.
29. ἐν 10,1· πάντες μνημονεύουν τὸν ἐν C ὀβελισμὸν τῆς λ. *ἔτι* ἐν Ϝ ὁμοίως τὴν ὀβελίζουσι καὶ οἱ J K, ἡ Rom. τοὺς ἀγνοεῖ (ἡ μόνη τῶν μάρτυς).
30. ἐν 10,1· ὁ Hude (maiores), Pow. καὶ Rom. ἀγνοοῦν τὴν ἐν M προσθήκην τῆς λ. *μὴ* (ὅπως μὴ)
31. ἐν 10,5· ἡ Rom. ἀγνοεῖ τὸν ἐν K ὀβελισμὸν τῆς λ. *εἶναι*
32. ἐν 10,13· ὁ Pow. ἀγνοεῖ τὴν ἐν M προσθήκην τῆς λ. *τά* (πλεῖστα)
33. ἐν 10,26· ἡ Rom. ἀγνοεῖ τὸν ἐν J ὀβελισμὸν τῆς λ. *νομίσας*
34. ἐν 10,28· ἡ Rom. ἀγνοεῖ τὸν ἐν K ὀβελισμὸν τοῦ *ἄν*
35. ἐν 11,3· ἡ Rom. ἀγνοεῖ τὸν ἐν J ὀβελισμὸν τοῦ *καὶ*
36. ἐν 11,17· Pow. καὶ Rom. ἀγνοοῦν τὸν ἐν M ὀβελισμὸν τοῦ *τά*
37. ἐν 11,24· ἡ Rom. ἀγνοεῖ τὸν ἐν K ὀβελισμὸν τῆς λ. *δόξα*
38. ἐν 12,2· ἡ Rom. ἀγνοεῖ τὴν ἐν K προσθήκην τοῦ ἄρθρου ἢ (ισχυὲς)
39. ἐν 12,6· ἡ Rom. ἀγνοεῖ τὴν ἐν K προσθήκην τοῦ *οὐ* (δυστυχοῦντες)
40. ἐν 12,11· ἡ Rom. ἀγνοεῖ τὸν ἐν J ὀβελισμὸν τοῦ *μὲν*
41. ἐν 12,13· ἡ Rom. ἀγνοεῖ τὸν ἐν K ὀβελισμὸν τοῦ *τε*

42. ἐν 12,30· Pow. καὶ Rom. ἀγνοοῦν τὴν ἐν E προσθήκην τῶν λέξεων τῆς Σικελίας (πόλεις τῆς Σ.)
43. ἐν 13,12· Pow. καὶ Rom. ἀγνοοῦν τὸν ἐν A B F S ὀβελισμὸν τοῦ ἄρθρου ἦ (Ἑλλάς)
44. ἐν 13,14· ἦ Rom. ἀγνοεῖ τὸν ἐν J ὀβελισμὸν τοῦ ἐγὼ
45. ἐν 14,2· ὁ Pow. ἀγνοεῖ τὸν ἐν A B F ὀβελισμὸν τοῦ πρώτου ἦ
46. ἐν 14,6· οὐδεὶς μνημονεύει τὸν ἐν M ὀβελισμὸν τοῦ καὶ
47. ἐν 14,7· ἦ Rom. ἀγνοεῖ τὸν ἐν K ὀβελισμὸν τοῦ ἐς
48. ἐν 14,12· ἦ Rom. ἀγνοεῖ τὸν ἐν S ὀβελισμὸν τοῦ μὴ
49. ἐν 15,15· Pow. καὶ Rom. ἀγνοοῦν τὴν ἐν G προσθήκην τῆς λέξεως αἰθίς (μετὰ τὴν λ. πάντως)
50. ἐν 15,29· ἦ Rom. ἀγνοεῖ τὸν ἐν K ὀβελισμὸν τοῦ καὶ
51. ἐν 16,24· Pow. καὶ Rom. ἀγνοοῦν τὸν ἐν B A H ὀβελισμὸν τῆς λ. μωλώνων
52. ἐν 16,27· ἦ Rom. ἀγνοεῖ τὸν ἐν J ὀβελισμὸν τῆς ἐπί
53. ἐν 16,31· ἦ Rom. ἀγνοεῖ τὴν ἐν K γραφὴν οὐκ (ἐνθένδε)
54. ἐν 17,2· ἦ Rom. ἀγνοεῖ τὸν ἐν J ὀβελισμὸν τῆς λ. οὕτως
55. ἐν 17,7· ἦ Rom. ἀγνοεῖ, ὅτι τὸ εἶ ὀβελίζεται καὶ ἐν S
56. ἐν 17,19· Pow. καὶ Rom. ἀγνοοῦν τὸν ἐν B ὀβελισμὸν τοῦ γὰρ
57. ἐν 18,3· ὁ Pow. ἀγνοεῖ τὸν ἐν M ὀβελισμὸν τοῦ καὶ
58. ἐν 18,5· ὁ Pow. ἀγνοεῖ τὸν ἐν E ὀβελισμὸν τοῦ ἦ
59. ἐν 18,11· ἦ Rom. ἀγνοεῖ τὸν ἐν K ὀβελισμὸν τῆς λ. τῶν
60. ἐν 18,11· Pow. καὶ Rom. ἀγνοοῦν τὸν ἐν M ὀβελισμὸν τοῦ καὶ (prioris)
61. ἐν 18,26· ἦ Rom. ἀγνοεῖ τὸν ἐν K ὀβελισμὸν τῆς λ. δημοσία

Ἄλλο εἶδος παρατηρήσεων, τέταρτον κατὰ σειράν, ἀναφέρεται εἰς τὰς μετακινήσεις (transpositiones) τῆς σειρᾶς τῶν λέξεων τοῦ κειμένου. Ἡ παράλειψις τῆς μνείας ἀναταραχῆς τινος τοῦ κειμένου δὲν εἶναι ἐκ τῶν ἐπιτρεπομένων καὶ συγχωρουμένων. Εἶναι καὶ τοῦτο ἐκ τῶν ἀξιωματῶν τῆς κριτικῆς τῶν κειμένων. Καὶ τὰ ἀξιώματα δὲν συζητοῦνται.

Οὕτω λοιπὸν :

1. ἐν 1,7· ὁ Pow. δὲν μνημονεύει τὴν ἐν C transp. ἐστὶ μὲν (ἀντί : μὲν ἐστὶ)
2. ἐν 1,13· ἦ Rom. δὲν μνημονεύει τὴν ἐν J transp. εἶπεῖν ἔχω
3. ἐν 1,18· ἦ Rom. δὲν μνημονεύει τὴν ἐν K transp. ποταμοῦ Σικανοῦ
4. ἐν 4,7· ὁ Pow. δὲν σημειοῖ τὴν ἐν K transp. τὸ χωρίον τὴν ιδέαν
5. ἐν 4,11· ὁ Pow. δὲν σημειοῖ τὴν ἐν M transp. ὕστερον οὐ πολλῶν
6. ἐν 4,15· ἦ Rom. δὲν σημειοῖ τὴν ἐν K transp. οἱ μὲν (ἀντί : μὲν οἱ)

7. ἐν 6,19-20· ἡ Rom. ἀποσιωπᾷ τὴν ἐν K πλοκὴν τοῦ κειμένου : καὶ ὁ χειμὼν ἐτε-
λεῦτα τῷ πολέμῳ τῷδε καὶ ἕκτον καὶ δέκατον ἔτος...
8. ἐν 7,26· ὁ Pow. καὶ ὁ Hude (εἰς τὰς δύο maiores) δὲν μνημονεύουν τὴν ἐν M
transpositionem μου ἂν εἶη ὁ λόγος (ἀντί : ἄν μου ὁ λόγος εἶη)
9. ἐν 8,9· ἡ Rom. ἀγνοεῖ τὴν ἐν K transp. καὶ οἱ οὐκ (ἀντί : καὶ οὐχ οἱ)
10. ἐν 8,11· ἡ Rom. τὴν γραφὴν δ' ἂν τὴν ἀναγινώσκει μόνον ἐν C, ἐν ᾧ ἡ γραφὴ
αὐτὴ ἀναγινώσκεται καὶ ἐν G J K, τοὺς δύο τελευταίους δὲ ἐξ αὐτῶν
μόνον αὐτὴ τοὺς περιλαμβάνει εἰς τὰ sigla της. Καὶ ὅμως ἐδῶ τοὺς
ἀγνοεῖ.
11. ἐν 9,26· ἡ Rom. ἀγνοεῖ τὴν ἐν K transp. μόνον λόγοις
12. ἐν 10,1· Pow. καὶ Rom. ἀγνοοῦν παντελῶς τὴν ἐν A B E F H transp. ἔτι ὦν
13. ἐν 10,7· Hude (ἐν maiores) καὶ Pow. ἀγνοοῦν τὴν ἐν M transp. ὄρων ἐγώ
14. ἐν 12,11· ἡ Rom. ἀγνοεῖ τὴν ἐν K transp. : μάλιστα μὲν
15. ἐν 14,6· ὡς πρὸς τὴν transp. ὅπως μὴ (ἀντί : μὴ ὅπως) οἱ μὲν Hude τὴν
ἀποδίδουν εἰς τὸν Krüger, ὁ δὲ Pow. καὶ ἡ Rom. εἰς recec. τί νὰ συμ-
βαίη ἄρα γε εἰς τὴν πραγματικότητα ; ὁ Hude καὶ εἰς τὴν δευτέραν
maiores (τοῦ 1925) ἐπιμένει ὅτι εἶναι τοῦ Krüger· οἱ δύο ἄλλοι δὲν
κατονομάζουν εἰς ποίους recentiores τὴν εὔρον (εἶμαι δὲ σχεδὸν βέ-
βαιος, ὅτι ἐξ αὐτοψίας δὲν γνωρίζουν τίποτε, καὶ ὅτι ἀπλῶς εἶναι σχεδὸν
βέβαιοι, ὅτι κάποιος ἀπὸ τοὺς πολὺ μεταγενεστέρους θὰ τὴν ἔχη, ἀπὸ
ἔπου τὴν παρέλαβε καὶ ὁ Krüger). Πάντως ἡ transpositio αὐτὴ δὲν
ὑπάρχει εἰς τοὺς ἰδικούς μου 13 κώδικας.
16. ἐν 15,27· ἡ Rom. ἀγνοεῖ τὴν ἐν Jac transpositionem πολλοὶ μὲν γὰρ εἰσιν
ὀπλιται καὶ ἀκοντισται καὶ τοξόται.

Αἱ παραλείψεις τοῦ εἴδους αὐτοῦ καὶ βαρεῖαι εἶναι ποιοτικῶς καὶ δυσαναλόγως
πολλοὶ ποσοτικῶς, ἀφ' οὗ ἐντὸς τῶν 15 πρώτων σελίδων ἀνῆλθον εἰς τὸν ἀριθμὸν 16.

Θεωρῶ δὲ σχεδὸν ἀναγκαῖον νὰ ἐπαναλάβω, ἐπ' εὐκαιρίᾳ, ἅπαξ ἔτι : ὅλαι αἱ
παρατηρήσεις, ὅλων τῶν κατηγοριῶν, στηρίζονται ἐπὶ δεδομένων ὠρισμένου ἀριθμοῦ
σελίδων, σελίδων ὅμως συνεχόμενων, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς κατονομάζεται, καὶ οὐχὶ
σελίδων εἰλημμένων κατ' ἐπιλογὴν ἐκ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν 138 σελίδων τῶν VI καὶ
VII βιβλίων. Ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ μεταξύ δεδομένων λαμβανομένων κατὰ σειρὰν
ἐκ τῶν 5 ἢ 10 ἢ 15 πρώτων σελίδων ἐνὸς κειμένου καὶ δεδομένων λαμβανομένων
κατ' ἐπιλογὴν ἐκ διαφόρων σελίδων τοῦ ὅλου κειμένου, καὶ συμποσομένων εἰς 5
ἢ 10 ἢ 15 ἐν ὅλῳ, τῶν ὁποίων οἱ αὐξοντες ἀριθμοὶ δύνανται νὰ εἶναι π.χ. 6, 30, 41,
53, 65 κ.ο.κ.

Ἄλλο εἶδος παρατηρήσεων, πέμπτον κατὰ σειράν, ἀναφέρεται εἰς χάσματα καὶ τινὰς ἄλλας ἰδιορρυθμίας κωδίκων. Αἱ τοιαῦται ἰδιοτυπία θεωροῦνται πάντοτε ὡς ἰδιαιτέρως πειστικά κριτήρια κατὰ τὴν ἔρευναν πρὸς ἐπισήμανσιν τῶν διαφόρων κλάδων τῆς χειρογράφου παραδόσεως κειμένου τινός, καὶ γενικῶς τῶν συγγενικῶν σχέσεων μεταξύ τῶν κωδίκων του. Ἡ ἀποδεικτικότης ἐκάστης περιπτώσεως οὔτε ἀσφαλῆς οὔτε ἐκ τῶν προτέρων εἶναι δεδομένη πάντοτε. Τοῦτο ὅμως ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ εἶναι δικαιολογία ἀποσιωπήσεώς της. Ἄς σκεπτώμεθα πάντοτε, ὅτι οὔτε ἐπὶ ἔλλων τῶν ἐκάστοτε γνωστῶν χειρογράφων τοῦ Συγγραφέως στήριζεται ὁ καταρτισμὸς τοῦ κριτικοῦ του ὑπομνήματος, οὔτε δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀποκλειομένη ἢ πιθανότης ἀνακαλύψεως καὶ ἄλλων χειρογράφων ἢ παπύρων. Ὅταν κάτι σημειωθῆ σήμερον, ἔστω καὶ ἂν φαίνεται ἄχρηστον, εἶναι δυνατὸν μετὰ 100 ἔτη νὰ ἀποδειχθῆ χρησιμώτατον εἰς τὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς ζητουμένης ἀληθείας.

Σταχυολογοῦμεν, λοιπόν, μερικὰς παρατηρήσεις τοῦ εἶδους αὐτοῦ ἀπὸ τὰς κατὰ σειράν 17 πρώτας σελίδας τοῦ VI βιβλίου :

1. ἐν 1,5· ἡ Rom. δὲν σημειώνει, ὅτι μετὰ τὴν λ. πλήθους ἔχουν διαγραφῆ ἔν J διὰ διπλῆς γραμμῆς αἱ λέξεις καὶ Ἑλλήρων τοῦ πλήθους
2. ἐν 1,17· Pow. καὶ Rom. ἀγνοοῦν, ὅτι ὁ E γράφει διαντόχθονες (ἀντί : διὰ τὸ αὐτόχθονες)
3. ἐν 2,7-8· μόνον εἰς τὴν edit. max. τοῦ Hude σημειοῦται τὸ χάσμα (τριῶν γραμμάτων) μεταξύ τῶν λέξεων μὲν καὶ εἰκὸς
4. ἐν 6,26· μόνον ἡ ed. max. τοῦ Hude σημειώνει τὸ ἐν B ξέσμα (τὴν rasuram) μήκους 6 - 8 γραμμάτων
5. ἐν 7,28· μόνον ἡ ed. max. τοῦ Hude σημειώνει τὸ μεταξύ οὔτε καὶ ἐν χάσμα μήκους τεσσάρων γραμμάτων
6. ἐν 11,8· ἡ Rom. οὐδεμίαν κάμνει μνεῖαν τοῦ ὅτι ἐν J αἱ λέξεις καὶ τὰ ἴδια ἅμα (ιδίως αὐτῇ) ἐδτυχῆσας εἶναι γεγραμμένα ἐν ἐξεσμένῳ χώρῳ περισοτέρων γραμμάτων
7. ἐν 11,9· οὐδεὶς μνημονεύει τὴν ἐν M ἰδιορρυθμίαν ὄφε|||/λήσειν
8. ἐν 12,2· ἡ Rom. ἀγνοεῖ ὅτι ἐν J τὸ δεύτερον φωνῆεν τοῦ συνδ. δὲ εἶναι γεγραμμένον ἐν ἐξεσμένῳ χώρῳ 2 - 3 γραμμάτων
9. ἐν 12,3· ἡ Rom. ἀγνοεῖ τὴν ἐν K ἰδιορρυθμίαν οὐχ ἄκρ οὐκ ἄχρηστος (sic)
10. ἐν 14,15· ἡ Rom. ἀγνοεῖ τὴν ἐν K ἰδιορρυθμίαν ἴωμεν πλῆγ ἴωμ ποιόμεθα
11. ἐν 17,16· ἡ Rom. ἀγνοεῖ τὸ ἐν J χάσμα 4 - 5 γραμμάτων μεταξύ τῶν λέξεων ἐκπλεῦσαι καὶ οἱ δὲ

Τὰ ἀνωτέρω δείγματος χάριν παρατεθέντα μαρτύρια στηρίζουν, νομίζομεν, ἐπαρκῶς τὰς καὶ ἀνωτέρω δηλωθείσας ἢ ὑποδηλωθείσας κρίσεις μας περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν εἰργάσθησαν οἱ προηγούμενοι ἐκδόται : Hude, Jones - Powell, de Romilly κατὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος τῶν βιβλίων VI καὶ VII. Τὰς κρίσεις μας αὐτὰς δυνάμεθα νὰ τὰς συνοψίσωμεν εἰς τὰς ἀκολούθους ἐλαχίστας λέξεις: ὁ Hude εἰργάσθη εὐσυνειδήτως μὲν ἀλλ' οὐχὶ πλήρως ἱκανοποιητικῶς, ἀτελῶς δὲ καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ἀριθμοῦ ἀντιβληθέντων κωδίκων. Οἱ δύο ἄλλοι δὲν εἰργάσθησαν οἱ ἴδιοι· ἐξεμεταλλεύθησαν ξένας ἐργασίας, τὰς ὁποίας βεβαίως κατονομάζουσι, ἀλλὰ τὰς ἐξεμεταλλεύθησαν κατὰ τρόπον φιλολογικῶς ἀπαράδεκτον. Δὲν ὑπερβάλλομεν. Κρίνομεν ἀντικειμενικῶς· οὔτε αὐστηρῶς, οὔτε ἐγωϊστικῶς. Εἶναι παγκοίμως γνωστὸν εἰς τοὺς Ἑλληνικοὺς φιλολογικοὺς κύκλους, ὅτι ὁ γράφων τὸν ἐγωϊσμὸν τὸν ἀπεχθάνεται περισσότερον παντὸς ἄλλου ἐλαττώματος.

Εἴμεθα δίκαιοι· εἶναι τὸ κοσμητικὸν ἐπίθετον, τὸ ὁποῖον οἱ μαθηταὶ μου καὶ οἱ φοιτηταὶ μου καὶ τῶν δύο Πανεπιστημίων μας μοῦ τὸ ἐχάρισαν διὰ νὰ τὸ φέρω μέχρι τοῦ τάφου. Καὶ θὰ τὸ κρατήσω. Δὲν κρίνομεν ἐνταῦθα τοὺς ἐκδότας ὡς ἐπιστήμονας, ἀλλὰ ἐν τμῆμα τῶν ἐκδόσεών των μεμονωμένως· ἂν αὐτὸ δὲν ἱκανοποιῇ, τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι δὲν ἀναγνωρίζομεν τὴν φιλολογικὴν των ἀξίαν.

Ἄλλ' ἄς μοι ἐπιτραπῇ ἐνταῦθα νὰ ὑπομνήσω εἰς ἡμετέρους καὶ ξένους, ὅτι ἕνας φιλολογικὸς ἄθλος τοῦ ἀειμνήστου Καθηγητοῦ μας Γρηγορίου Βερναρδάκη, ἡ ἐπτάτομος ἐκδοσις τῶν Ἡθικῶν τοῦ Πλουτάρχου, ἐχαρακτηρίσθη ὅλως ἀδίκως ὑπὸ διασήμεου ξένου φιλόλογου opera mercenaria, χαρακτηρισμὸς τὸν ὁποῖον δι' οὐδένα φιλόλογον τῆς ὁμοεθνίας των ἔχουν χρησιμοποίησις. Δὲν ἀγνοοῦμεν βεβαίως, ὅτι ὁ ἀείμνηστος Διδάσκαλός μας, ὁ δεινότερος τῶν ἐρμηνευτῶν Φιλολόγων, ὑβρίσθη καὶ ἐχλευάσθη ὑπὸ τριπλασίου ἀριθμοῦ Συναδέλφων του ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Ὑπῆρξαν ὅμως καὶ ἐκεῖνοι Διδάσκαλοί μου (κυρίως ὁ X.) καὶ δὲν τολμῶ νὰ τοὺς ψέξω. Γεννᾶ ὅμως βαθεῖαν θλίψιν τὸ φαινόμενον Πανεπιστημιακῶν Διδασκάλων παρασυρομένων ἀπὸ φθόνου. Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι εἴμεθα Ἕλληνες. Ἐν προκειμένῳ λέγομεν ἀπλῶς, ὅτι τὰ κριτικὰ ὑπομνήματα τῆς Ἀγγλικῆς καὶ Γαλλικῆς ἐκδόσεως δὲν κατοπτρίζουν τὴν χειρόγραφον παράδοσιν. Ἐὰν τοῦτο σημαίνει, ὅτι θὰ ἦτο προτιμότερον νὰ λείπουν, δὲν εἴμεθα ἡμεῖς οἱ ὑβρίζοντες.

Μέχρι πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων τὰ χειρόγραφα τῶν προγόνων μας (πάπυροι, κώδικες κ.ἄ.) μᾶς ἦσαν ἀπρόσιτα. Ἀφ' ἧς ὅμως αἱ τεχνικαὶ πρόοδοι καὶ νέαι ἀντιλήψεις κατέστησαν δυνατὴν καὶ εὐκολωτάτην ἀπὸ πάσης πλευρᾶς τὴν ἀπόκτησιν τῶν προγονικῶν αὐτῶν θησαυρῶν δύναται ἕκαστος ἐξ ἡμῶν νὰ ἔχη τὸ ὑλικὸν αὐτὸ «στὸ στίτι του», ὅπουδῆποτε τῆς Ἑλλάδος καὶ ἂν «ποιῆται τὰς διατριβάς».

Ἐπομένως τὸ καθήκον τῶν Ἑλλήνων Φιλολόγων προβάλλει σαφῆς καὶ ἐπιτακτικόν· ὀφείλομεν νὰ ἀσχοληθῶμεν καὶ ἡμεῖς αὐτοπροσώπως μὲ τὴν χειρόγραφον παράδοσιν τῶν προγονικῶν κειμένων, κλείοντες τὰ ὦτα εἰς τοὺς ἀντιλέγοντας : «πρὸς τί ὁ μάταιος αὐτὸς κόπος ; οἱ κώδικες ἔχουν ἀναγνωσθῆ ὑπὸ τῶν ξένων φιλόλων· δὲν ἔχει ἀπομείνῃ ἔδαφος ἐρεύνης δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας· θὰ γελοιοποιηθῶμεν» κ.ἄ. κ.ἄ., τὰ ὅποια ἐναυλα ἤχου ἰς τὰ ὦτά μας λεχθέντα καὶ πρὸ 3 - 4 ἐτῶν κάτω ἀπὸ τοὺς ἰδίους θόλους τοῦ Μεγάρου τούτου.

Καὶ ὅμως ἡ πραγματικότητα εἶναι διάφορος· πιθανώτατα ἀπιστεύτως διάφορος. Καὶ εἶναι τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα τρανὴ τούτου ἀπόδειξις. Ἄλλὰ καὶ ἀσχέτως πρὸς αὐτά, καὶ μόνον ὡς Ἕλληνες φιλόλογοι, ἀπὸ ἐθνικὸν χρέος, ἔχομεν ὑποχρέωσιν τοὺς κώδικας τῶν προγονικῶν ἔργων, ὅπως καὶ τὰ ἔργα τῆς τέχνης, νὰ τὰ συγκεντρώσωμεν εἰς τὸ ἱερὸν ἔδαφος τῆς πατρίδος μας, ἔστω καὶ ἐν ἐκμαγαίεισι καὶ μικρογραφίαις, καὶ νὰ τὰ ἐρευνῶμεν αὐτοπροσώπως· εἶναι δικὰ μας· μᾶς γνωρίζουν· θὰ μᾶς ἀποκαλύψουν πρόθυμα τὰ μυστικά τους.

Εἶμαι βέβαιος, ὅτι μία εὐσυνείδητος ἐρευνα τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῶν κειμένων ὄλων θὰ ἀποδείξῃ, ὅτι τὰ συμπεράσματά μας ἰσχύουν καὶ δι' ἄλλους συγγραφεῖς.

Ἐπάρχουν βεβαίως καὶ οἱ πρὸς οὐδὲν εὐγνώμονας ὀφείλω νὰ ἀπευθίνω καὶ ἐντεῦθεν εὐχαριστίας δι' ὑποστήριξιν τῆς προσπάθειάς τοῦ Ἀρχείου Ἐκδόσεως Ἑλληνικῶν Συγγραφέων. Εἶναι τὰ μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Β.Ι.Ε. διὰ τὴν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν χορήγησιν τοῦ ποσοῦ τῶν 150.000 δι' ἀγορὰν μικροφίλμ τῶν κειμένων τῶν μέχρι τοῦ 1453 Συγγραφέων, καὶ εἰδικώτερον ὁ τότε Διευθὼν Σύμβουλος τοῦ Β.Ι.Ε. κ. Κ. Δημαρᾶς μὲ τὴν πολύτιμον πεῖράν του καὶ τὴν πρόθυμον συμπαραστάσιν του, ὅσάκις κατέφευγον εἰς αὐτήν.